



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. V. GREGERSEN

Gotiske
skriftprøver
fra
sønderjyske
arkivalier

GOTISKE SKRIFTPRØVER

H. V. GREGERSEN

Gotiske Skriftprøver

FRA SØNDERJYSKE
ARKIVALIER

1961

Skrifter, udgivne af

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND, NR. 21

I kommission hos
Danske Boghandlers Kommissionsanstalt
København

FORORD

Initiativet til det foreliggende skriftprøvehefte er taget af formanden for Historisk Samfund for Sønderjylland, landsarkivar P. Kr. Iversen, hvem jeg skylder tak for drøftelse af forskellige spørgsmål, der er dukket op under heftets tilrettelæggelse.

For velvilligt udlån af klichéerne med alfabeter og ro-mertal bedes overarkivar, dr. phil. E. Kroman og Dansk Historisk Fællesforening modtage tak fra Historisk Samfund for Sønderjylland, ligesom jeg takker redaktionen af »Haderslev Amts Museum« for udlån af klichéen s. 13 og af »Haderslev Samfundets Årsskrift« for udlån af klichéerne s. 21 og s. 42, samt »Modersmaalets Trykkeri« i Haderslev for udlån af klichéerne s. 22–24. Klichéerne s. 35 og s. 36 har været benyttet i andre af Historisk Samfund for Sønderjyllands publikationer.

Samtlige klichéer med tilhørende tekst har været bragt eller bringes i »Sønderjysk Månedsskrift«.

Nørrevang 2, Haderslev, december 1960.

H. V. GREGERSEN.

INDLEDNING

Det efterfølgende udvalg af forskellige skriftprøver, som hermed udsendes af *Historisk Samfund for Sønderjylland*, har til formål at afhjælpe de to vanskeligheder, der oftest stiller sig hindrende i vejen for den, der ønsker at gøre selvstændige lokal- og personalhistoriske studier i sønderjyske arkivalier: den g o t i s k e skrift og det t y s k e sprog.

Den gotiske skrift benyttedes ganske vist i Sønderjyllands preussiske skolevæsen helt op til genforeningen i 1920, men, som tiden er gået, er kendskabet til den efterhånden næsten lige så ringe her som i kongeriget, hvor den allerede blev afskaffet i 1875. Nu foreligger der i forvejen flere udmærkede vejledninger i læsning af gotisk skrift, således:

Holger Hjelholt: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarh. Med Tekstlæsninger (1940);

Anna Elise Møldrup: Gotisk Skrift. Vejledning i Læsning af Kilder til Slægtsforskning (1940);

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden (1943);

H. K. Kristensen: Lille Vejledning i Læsning af Gotisk Skrift (1956).

Problemet er imidlertid for Sønderjyllands vedkommende samtidig beherskelsen af det tyske sprog, idet så godt som alle ældre kilder til Sønderjyllands historie er skrevet på tysk. Nu er det selvsagt ikke meningen, at man ved læsningen af de her meddelte skriftprøver skulle kunne lære at mestre det tyske sprog, men ved at meddele et udvalg af de almindeligst benyttede kilder skulle det være muligt for den, der vil lære sin egn eller sin slægt at kende, at blive fortrolig med de tyske og fremmedartede vendinger, som han ved den slags studier atter og atter vil støde på. Derfor er der også kun taget hensyn til skriftprøver fra tiden efter reformationen.

Forskellige gotiske bogstavtyper

A B C D E F G
 H I J K L M N
 O P Q R S T U
 V W X Y Z aa ö

Gotisk alfabet fra 1839.

A a b c d e f g h i j k l m
 n o p q r r p r u v w x y z
 A a i, A a ö, U u i, L e, M m, N

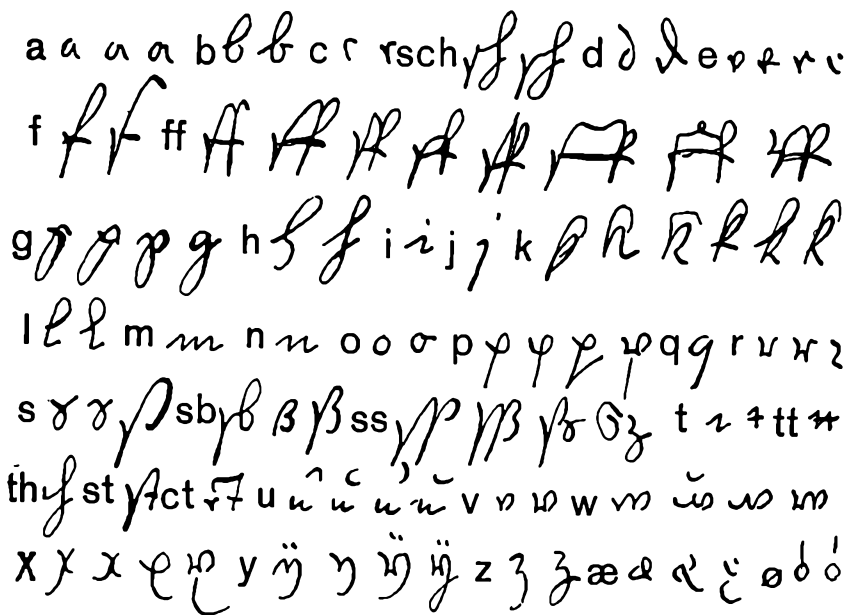
Gotisk alfabet fra 1859.

a. b. c. d. e. f. g. h. i. l. l. ll. m. n. o. p. q
 r. s. t. u. v. w. x. y. z. a. ö
 A. a. B. b. C. c. D. d. E. e. F. f. G. g. H. h. I. i. L. l. M. m
 n. o. p. q. r. s. t. u. v. v. y. z. a. ö

Gotisk alfabet fra 1785.

A a A a A a A a B B B B
 C C C C C C C C C C
 D D D D D D D D E E E E
 F F F F F F F F F F
 G G G G G G G G H H H H
 I I I I I I I I J J J J J J
 K K K K K K L L L L L L
 M M M M M M N N N N N N
 O O O O O O P P P P P P
 Q Q Q Q Q Q R R R R R R
 S S S S S S T T T T T T
 U U U U U U V V V V V V

Forskellige skriveformer for store gotiske bogstaver fra 16. årh.



Forskellige skriveformer for små gotiske bogstaver fra 16. årh.

Med hensyn til de enkelte bogstavers udformning gør der sig naturligvis mange individuelle træk gældende, og derfor kan de her viste alfabetter kun være vejledende for transskriptionen af de tekster, der bringes i det følgende. Ligeledes vil det ved en sammenligning mellem de forskellige alfabetter og tekster straks ses, at der sker en udvikling inden for skriften i tiden fra midten af det 16. århundrede til slutningen af det 19. århundrede. En skriftkyndig vil dertil kunne fastslå visse forskelle mellem den danske og den tyske måde at skrive gotisk skrift på. Alle disse forskelle er der givet grundig besked om i det anførte værk af dr. phil. E. Kroman, hvortil interesserede henvises. Det skal blot fremhæves, at det i ældre skrift ofte kan være vanskeligt at afgøre, om der er anvendt stort eller lille begyndelsesbogstav, ligesom læsningen særligt af yngre skriftprøver ikke sjældent vanskeliggøres ved, at de meget spidst tilskårne penne undertiden slipper papiret.

En vanskeligt læselig tekst tydes som regel bedst ved, at man til at begynde med »væner sig« lidt til skriverens hånd. Har man først skaffet sig et løseligt overblik over tekstens indhold, hvorunder man har fundet ud af en del af ordene, lykkes det som regel at nå frem til den nøjagtige tekst ved stadig at sammenholde de enkelte bogstaver i de kendte ord med bogstaverne i de hidtil ulæselige. Også her gælder den gamle regel: »Øvelse gør mester!«

Romertal

Romertallene, der endnu kendes så godt fra vore stueure, består af bogstaver med følgende talværdier: i eller j = 1, v = 5, x = 10, l = 50, c = 100, d = 500 og m = 1000.

Efterfølges et af de anførte bogstaver af et eller flere med samme eller med mindre talværdi, skal de lægges sammen, f. eks. LXVI = 66. Står der derimod et bogstav af mindre talværdi foran et med en større, skal det trækkes fra, f. eks. XL = 40, IX = 9 etc. Dette sidste gælder dog ikke 100- og 1000-tallene. Her gangede man i ældre tid talværdierne op, f. eks. j^c, ij^c eller i^M, der står for hhv. 100, 200 og 1000. C og M skrives da som regel lidt over linjen.

Hvis et ciffer er gennemstreget, skal der fradrages 1/2. Et gennemstreget j betyder således 1/2, et gennemstreget x = 9 1/2.

j	1	vj	6	l	50	j̄	1/2
ij	2	vij	7	ij ^c	100	ij̄	1 1/2
ijj	3	vijj	8	ij ^M	1000	x̄	4 1/2
ijjj	4	ix	9	ij ^{cM}	100,000	x̄z̄	9 1/2
v	5	x	10	mdl	1550	ix̄	8 1/2

ijj^c ij^M vj^c x̄x̄x̄ 359639 1/2

Romertal.

Forkortelser forekommer hyppigt i ældre tekster. De, der anvendes for mønt, mål og vægt, er til dels endnu gangbare, således tegnet for *mark* (opr. et m + forkortelsessløjfe), *skilling* (ß, opr. et langt gotisk s + z), *penning* (et gotisk d = denarius) og *pund* (opr. gennemstreget lb = libra, der med tiden mere er kommet til at ligne et u med en sløjfe).

Lærstiftelse og Beskæftning der Skole!

Det gamle Aar 1834 lag den Største ind i den gamle
 der Gæstgæst, og saadan jaegh den jenskjend, omkring Naf-
 born, et. Domsmaalte gæstgæst. End Lidelig Aar born,
 da sie ut, lieng mienne gæstgæstige Skole. Der følgende
 Aar mienne sie mienne bærte ind den Skole, som sie
 jetyl gæst, uter spid beskjæftning. Dantens mienne
 der Lieng der Skole sie mienne Skole med mienne
 for 40 Kinder ind Lærere. Der bestand mienne
 Skole, mienne Skole ind mienne ganz kleine
 Skole. Der Aar 1871 mienne der Skole mienne
 lieng mienne Skole for den Lærere mienne
 Die Skole der Lærere bestod med 2 Skole, mienne
 Skole, mienne Skole, mienne Skole, mienne
 Skole ind mienne Skole mienne.
 Da die Skole mienne mienne Aar mienne 4. be-
 kint, so mienne die Skole mienne. Die mienne
 mienne die jetyl den Lærere uter Skole mienne
 mienne mienne der Skole mienne 4. be-

Gustav Johannsen, - en Søn af Møllers Johannsen, Samsøbygdsmænd,
i Lykketved, - som i 18 Aar før nikkede som Skolelærers and. Teles. Mølle, og Rind
for som et af en faderlig Hjælp for det samme et Olev skolegave, med et Olev
med bestemt, for i skema til afgjort sig Mølle? Nogle og S. H. S. R. S. for an-
skende Løin og Løin? Læreren sigte som og som som. unged sig, fordi som
med sin ligesom skolelige som skolelige og som som. Olev i skema skole
ad skolelige Løin som galdt Rind? Mølle, men og som Rind? for Løin og Løin
Løin sig, Løin i skema som indskrift som for et Løin som Løin sig til at Løin
Løin som indskrift, som skolelige som skolelige som Teles. Mølle skole
men og men som med Løin skolelige, ad som vil som en skolelige for som
faderlige Rind, til skolelige som med indskrift til Løin skolelige.
Mølle med Løin som galdt skolelige i Løin skolelige. med Løin, med som som
Løin som til skole lige af Løin, og med Løin. Løin, som med som som som Løin
til Løin Mølle, skole, ad Løin, som skolelige i Løin Mølle for at skolelige som
med Rind og Løin?

Teles. Mølle skolelige 2. 2. 6. Mai. 1853.

Carl Brasen
Rogersbygd i Teles.

Med Frimindele meddelar jeg L. H. J. Johnsen, som for forstærket Kommuni-
 kation sigt i Rensindstrykker. i Herslevi og Bredbjerg Mølle for d. 10. Mæi. 1858
 indtil 30. Mæi. 1858. og dengang for den N. S. indtil 1. Mæi. 1858. i
 Hølløje Mølle, Sølle Herredsgård, alle som borte med Rytterfoged og Jernmøllefoged
 fied Slag og Drenge for færdig, herunder for Jernmølle, som alle som gaves givne.
 Det først om i den 1. ind. med. herunder indlægge nu for d. 10. Mæi. 1858.

i sigtem
 Larsen.

-som sigt sigt og færdigste Møllehave.
 Hølløje Jernmølle d. 10. Mæi. 1858.

Vestre Herredslige Johnsen som Guldby, som sigt sigt som den 10. Mæi.
 1858. i Rensindstrykker. i Herslevi og Bredbjerg Mølle for d. 10. Mæi. 1858.
 indtil 30. Mæi. 1858. og dengang for den N. S. indtil 1. Mæi. 1858. i
 Hølløje Mølle, Sølle Herredsgård, alle som borte med Rytterfoged og Jernmøllefoged
 fied Slag og Drenge for færdig, herunder for Jernmølle, som alle som gaves givne.
 Det først om i den 1. ind. med. herunder indlægge nu for d. 10. Mæi. 1858.

i sigtem
 Larsen.

-som sigt sigt og færdigste Møllehave.
 Hølløje Jernmølle d. 10. Mæi. 1858.

For erindring

Minne uforvarende de Jægttygeres for mig anstillet end
 istaan for, og de til mundege Nidre. Minne Jægtmændene
 som for Jægt de som forfølgende af mig selv, de for sig selv
 komme, og de end en uoplystlig Alde mig til for at mig
 alle som mig de som mig de som mig de som mig de som mig
 en Minne mig de som mig de som mig de som mig de som mig
 mig de som mig de som mig de som mig de som mig de som mig
 end Anvendelse af en forde. Og mig end en end mig, for at
 mig mig de som mig de som mig de som mig de som mig de som mig
 Anvendelse mig de som mig de som mig de som mig de som mig de som mig
 mig mig.

Brev fra amtmænd C. L. Tillisch i Åbenrå
til gehejmestatsminister P. C. Stemmann

(side 19 og 20)

Åbenrå den 17^{de} November 1850

Allerhøfjædrens Jære Ansigt!

J' dulle Dirchlet, Nr. 7, refærrer mig for forstillelsed
Schoen, at det igaar Aftid skal faa vedt sin forsamling
for i Lygn, faar et Udkast til en Petition og forbesl.
Mange vore Profes, Regle Indimod, og da firdte vore for
sandsfæge til at kunne medfælle dig de forstede Mening.
Schoen end forog, faafæst Jæn foræm. Men ændersallat,
Jordmændene, Advocaten. Aucter, / forfælle til Petitioner,
Bruden og en Riddemod Dellefren, omvode om at kunne til
dig, for Profet Paulsen, for Schoen forde omvode om
at vore tilfæde og vore tilfælgelig ved at baccalige og
omvode Gensigtvoren, for forstillelsed vore det dringlige
i vore forængangimode, gjæde for vore det fæde, at

Et pensare om alle ved denne høitidsfest, hvilke navn de faa, da
man at de dog maatte bygges tilføjet af de andre Næderes
forfødelinger, som solde sig for enstidigt en, at Mange, som
vi alle, tilfjeldt bygges dette forfødelinger. Som bygge
sæl de ogsaa enstidig dærfar, at Man lavede Jern, som det
skjæft, altsæl Gudat, at forfødelige, og faar man istad Øst
at gæve iden forfødelinger som at nedværdige Jern forfødeligt
se det roligt, og jeg se fast enstidigt en, at Mange
gæve Tager langt faeligerne end den se, og lidenes
maafte med Læsning, for at Man finde skal troe at
de forre seend sæl sebtige. —

Jeg se lidt forfødeligt og fæde, afte sekte forfødelinger,
læg mig, da jeg medtog enstidigt forfødelinger, og nativ,
ligeis forre gild til Byen for at inifærte usomnen
og faeligerne forfødelinger. — I dette Nu kommer
jeg for forfødelinger og sebtige og faar at faar disse Jern
i al fast nedværdige Lissie lort med forfødelinger, som just

Brevet er fra 1830; de to sidste ord, der kun forstås, når man kender det følgende, læses: som hvert [Øieblik ventes].

Et brev fra geheimekabinetminister Struensee

Hov Hofkammer: Sejn den 21^{de} 1773
Norges Hovkammer for at seje sig
særlig, end sines in. Studerend
med. Hovkammer, skjed det med mig.
Den min general's reglement om:
den den "Sjule" gængs at være
sind, sig mig "Sjule" Sines =
gængs det om Hovkammer
Hovkammer minnen være,
Sines Hovkammer "Sjule"
Den: Hofkammer

Hovkammer
Sines den 21^{de} 1773.

Hovkammer
Sines

Hinrich Luckanders privilegium 1759

(side 22 - 24)

No 1745



Sire Rigsdaler.

Hartmann
1759.
Haber

Privilegium,
für Hinrich Luckänder, zu Sadrobleben,
auf die Anlegung seiner Buchdruckerei; und auf
den Druck und Abdruck seiner Buchdruckerei,
unter dem Namen: den Fjörde Tama.

Zwölf' Knifstaler 29 1/2 Siores and.

Wir, Albrecht der Junge von
Böhmen, Gnaden König zu Dänemark, Nor-
wagien, der Pommern und Gothland, Herzog zu Schlesien,
Johann, Stormarn und der Vismarck, Graf zu
Obernburg und Vellmarhorst, etc. etc. Ihn sein himmel:
Lass uns unser Vortrager Heinrich Luckan-
der, in unserer Stadt Hadersleben, allermuthigst
gabtan, wir gnußtan, ihm zu Anlegung seiner Buch-
druckerei, daselbst, und auf sein Druck und Verlag seiner
Wochenschrift, unter dem Namen: Das fünfte Buch
unser allersöchstes Privilegium zu ertheilen. Wann
wir dem selbigen Versuch in König. Quam Statt gegeben;
als privilegium wir im Impetranten himmel und kraft
unsers dahin allergnädigst, das, wenn derselben zu erst
das Bürger-Rath gesehen, und sich häußlich nicht zu
lassen haben wird, so in besagter unserer Stadt Gärthel,
bei einer Buchdruckerei anlegen, seiner besten Conventen
nach mürchten, und seinen vier Wochen in Schrift, unter dem
Namen: Das fünfte Buch, drucken, verlegen und debi-
tieren, wie auch sonst allerbald Drucken, Buchen und
Biesen, worauf niemand vorher private privilegiert ist,

zum Druck annehmen und bestärken möge. Indoch soll
der Impetrant bei Vermeidung willkührlicher Abzu-
nung, und nach Einsichten der Censur d. d. 17. Aufsatz
Privilegi, diese Vorhanschriften so wenig als sonst
andere Schriften dem Druck übergeben und ediren,
die nicht vorher, nach Maßgabe der inhaltl. von
Landman Verordnung, der obrigkeitlichen Censur ge-
hörig mitarrortet worden. Worauf sich männiglich
allermutmaßlichst zu achten. Verkündlich unter
Austrom Königl. Handzeichen und vorgedruckt. Zusen-
gal. Ingabm. aus Auyßerer Königl. Residentz Christi-
ansburg zu Cöpenhagen, den 5^{ten} Martii, 1759.

Friedrich

Privilegium für Heinrich Luckander, zu Landoblaten, in die Anlayung ei-
ner Buchdruckerey, und auf den Druck und Verleg seiner Vorhanschriften unter dem
Nahmen: den geübten Tama.

H. H. Stensted

De Høiendes Børmænd

den 7. Sept. 98. et
 unbrauget hønne
 mit. Efter Trulsen
 in Contract anse, 16
 dafor, elvone vid dat
 att dce. arriestet
 so auf 4. 10. ditto
 brandt von ds. 10.
 Kaufmann Kast von
 diesen Exc: appro.
 bidet worden, bey
 schick, wird der faysen die
 fobing and einen mitt
 in Kaufmann Hand unterfallt
 ist in dem vorf. r.
 anfangen dafur.
 Kaufmann auf
 also angesehene

gestigen beyfor dater Tindes, mecessa re-
 rum in dem 10^{te} Sept. ad 1698. von Tho. C. B.
 Excellenze dem Herr, geschribten dass vor Res-
 sea approbieren Contract auf 16. dafor
 mit dem beding vorgehen, das er den gebu:
 ab auf regner Costen unterhalt, und annaher,
 so wird also all das ander Jahr unterstet,
 geschicket gaben

Curant... 68

Styding Samm

Stydingen Bonvordu sigelaget, sothe gab 40d.
 vord aber alle sigelaget, um Ambte an Tho. C. B.
 Excellenze dem Herr, geschribten dass
 und Pros Gufier in Levertlou vorgestet,
 und dann dieser Styding Samm mit unter
 solfor sigelaget angesehene. All weid davon
 sigelaget nicht benymet -

Ullervintertsangstus. In Memoriam

Hønsøge Kongl. Alløjhelgts Revolution den 15^{de} Junii k. a.
 Jend der næsten alle Hønsøderne in dets Haderstøben og Hæder
 gennemse Læ. Nøgh især abgagene, jense abt, muel se
 sølvsagerstæet indvæl, an den hooz mit Jend sølvsagt, jense mit
 aukomvigtige jense stæet mæthede Læute sølvsagt - Nøgh. abt
 aukom Læring, end jense Kongl. Nøgh. Alløjhelgts den 15^{de} Junii
 Pærene søfning søgde mæthede. De nu, læt alløjhelgts abt,

lation vom 19^{ten} Septbr 1744. der Goltz-Weigt zu Hammeley, gezeuften
stund, Severin Petersen, eingangene Malversationen selber, ab officio
removiret, nicht dem Goltz-Weigt. Weisung beduerey notdiliget
vorzu: Und dem der nicht abgegangen lahn-Weigt auf dem
Zandt über den Maximeat, Hans Hansen indylischen Kind in ange,
Johannem Memorial allermuchst auf die supplicavit: Da demselb Weigt
auf allernachdiligste Resolution: ob dier der Hans Hansen in ansetzung
der ihm notfall der Ansetzung zu seiner Empfligste bedirge der Einkünfte,
in seiner both allermuchst erfordt müssen der notdiligste Goltz-
Weigt-Prüfung zu Hammeley, bey welchem werden folgende Befragung!

Hans Hansens Schleichers hofphog
 hans sønnes fuldmægtige Hootrup

Aktan Gravenstein d. 12^{de} Aug
 1773

Kjøb. Indlægget hos Hans Hansens Schleichers
 sønne. Vi saa ifor gænge sinen fæder
 H. H. Schleichers med Margaretha, in hie
 fuld ibi ifor stipulisten ~~indlægget~~
 med gænge sinen bøjne brøderen des fæder
 Debet rationa pa. et mæternoram
 per contractum non fædignu dato
 sub hypotheke bonorum nungægen,
 quæm Prohibitio dicitur sigatib in pro
 tocollo inserivat. Vide H. H. hof. hof
 pag: 382 et seq.

Harvinge Contractum nam 17^{de} Junij
 1809 ad Papæ Erich Schlegelii and
 nam Harvinge Contractum nam 29^{de}
 Januar 1808 ad Papæ Hansi Schleg.
 hies.

Cyris Danneuf der Korppe. Lufd, Kitharffau und
 Lyttmimm Hans' Hanser Schläcker bay' spon
 zünffunadn Gafon und fpenfflaffn Kluffandn
 z'foune find, die biß spon in befiz g'faffn falbn
 haffn und spon g'worfaffn fürwilligun an
 spon ält'fou bofa Hans' Hanser Schläcker
 abz'foune und zu überfoune: worffon abn
 z'foune foffn falld, daß undn d'foune foffn
 in der foffn d'foune d'foune d'foune
 und d'foune, fodann d'foune g'briggun 3^{te}
 mündign Gaffn foffn, als 2 foffn d'foune Peter,
 dem euffn Mette verlefte an Hans' Kiffen

TRE JORDEBOGSUDDRAG

(side 29-33)

Vester Terp 1704

(side 29 og 30)

Das Post Terp

Stofst und spon an der Luffmire der
 ind d'foune an foffn d'foune d'foune
 und die g'faffn foffn foffn, worffon an
 d'foune g'faffn d'foune und d'foune
 an d'foune d'foune die foffn foffn
 d'foune d'foune d'foune ist.

Mat O. Kiffen

Ihr airdre landt bebofet in Dieben flayn.
Zim fyrten Orroyr zwifchen Diebheit und
Ihr folgenden flage

2. Anroffnung zwifchen Iren forten und
folgenden flage.

3. Brackpütt zwifchen Iren Orroyr und
folgenden flage

4. Durfüß zwifchen Brackpütt und fol-
genden flage

5. Orroyrd zwifchen Durfüß und
folgenden flage.

6. Mifffalt zwifchen Orroyrd
und folgenden

7. Dur, zwifchen Mifffalt und Land,
vuy und Iren Orroyren in Corp.
in welfen flagen die jrenigen fan flay
Jaff flay, Iren an airdre landt in flay
jren, in dem ein jütes Theil davon auf
die Erde aufgefchloßet worden.

55

Roesmaes.

Gant Craijder t. Dinsdags, vijft
 4. te wogges 24. te Dinsdags, vijft
 60. ander jaar, ghesalt 20. s. 8.
 10. s. 10. Dinsdags. Dint is Dinsdags
 ghesalt 4 1/2. Ottings gelymgel gibt

Joulij Gaer	- - - - -	- j del: 25 / 19.9
goufauw ghesalt	- - - - -	- j del: 18 / 18
j jou	- - - - -	- j / 1.
Gabus	- - - - -	- j te 5. ghesalt.

Carps Craijder is t dan voriges gant
 Craijder is allam ghesalt

In die/ten Dinsdags is t Jader Ottings
 gelymgel 4. alles bracht, Dint ghesalt.
 Gant de 1. s. 1. Dinsdags

Mk hi

66.

Lindhoff = David
Rinkens & Weisfeld

Lindhoff

55. 15 1/2

Sad a 8. der smast
Hof id uaf Liffenord følgende Landauge.
forige zind zinn Hail daron Mandaukald,
zinn Sabur darvinder bliben ind Man,
Halyan.

16 smast 71 Puffen Lidaaf, Morvinder far
ind doot zinn zinnig zinn zinn uaf Hui
Hau, gylind daron. Puffenon in Puff.
foru au di Hara id den Kunder. Hui folgen
glanf a dufual 2 f 8. l

41. - -

4 d. 72 Puffen. Puff Mag gausult, id an fald
Hag Hui ind fald Lamm Mandaukald, di
Hrauf zu 2 f 8. l.

11. - -

Summe Taxe Mon
Kaufmanns - 56kr 5,

Bringend an Pflanzholz nach 305 f 178 1/2
Pflanzholz 2 - - 16 Pflanz
Drei auf Pflanz bestellend für big die hiezu geführte
auf folgenden Pflanzholz.

14 Tonne Holz aus Mail aber in allen Taxen nicht
14 Tonne zu kaufen (Dau geschick ist auch die Taxen, weil
30 Tonne Holz aus Mail zu sehr geringig, so kann es nicht
9 Tonne Kaufmanns (Dau sollte ab und die auch von ab
Dau nach gelungensich die Taxen).

An Kaufmanns - 170 Pflanzholz
Drei Pflanz auf die hiezu bestellend sind gut, und kann
bestellend die Taxen, weil die Pflanzholz aus Kaufmanns
Dau die Taxen kann tragen, und die Taxen.

Herberich

Dei in diesem Art. Vög. aufgeschätzte Ländereien
sind nach der Tambörsen Maße gemessen;
und gehen auf einen Räte 10 Land. Maß.
Auf einen Conus sind 320, auf einen
Kuffel 40 und auf einen Rastkuffel
Kuffel $2\frac{1}{2}$ je nach Tambörsen Quadrat
Mäße gemessen.

Die Ländereien der Erbigen sind
nach Ohlingen vertheilt, und sind

$\frac{1}{2}$ Ohling	10 Conus	$7\frac{1}{16}$ Kuffel
1 "	21 .	$7\frac{3}{16}$.
$1\frac{1}{2}$.	32 .	$7\frac{5}{16}$.
2 .	43 .	$7\frac{7}{16}$.
3 .	63 .	$7\frac{9}{16}$.

Alle Wege und Flüssige sind außer
der Maße gelaufen, und es ist überden
nach bei einem jeden Punkt angeführt,
wenn ein Weg oder Flüssig kreuzet
gesetzt.

Fæstebrev fra Trøjborg godsarkiv



No. 19.

Tolv Skilling.

No.

932

1739.

Ire Vollmacht des Erbvolges,
 Roberten Herren, Otto Friedrichs
 Legaten von Büchwald, auf Trøjborg
 haben Rortzel und Grabow Erbherren, haben auf
 Erbvermahnung des Erbvolles am vierzehnten
 Junii an dem Meiden, um nun vorantzu setzen
 sich daselbst, freiwillig in feste eingelassen, und über
 , lassen, dergestalt und also, daß er daselbst, nach
 dem dazuj gelugenen Stamm Buche, zu sich, eines
 Cabnets zu seinem Leben nutzen, zu thun, und genossen
 mögen, jedoch, daß er das Land in dailigem Stand
 unterhalte, und jässig zuweilen, dabei dabilung des
 Trøjburgische Register anlagen, andij der dailigkeit
 also in des abirufen, dem Erbvolles,
 gubstunnen respect, und dergestalt vorwirrt, also.
 In Verlaut der feste Trøjborg den 23 Junij 1739

Confirmit
 Otto Friedrich von Büchwald

Staudt

FRA FORSKELLIGE KIRKEBØGER

Af Hjordkær kirkebog 1588-89

ANNA vxor Hans Jürgensen
 150 Dage bñmaten Anno 88 CLX
 die 19 Septembris.

IVRGEN Hansen 150 Dage CLXXV
 bñmaten Anno 88 die 25 Sept.

Elin filia Thomas Hansen 241.
 150 Novembri baptizaten 88
 die 20 Octobris.

Hans filius Jürgenn Jørgsen 242.
 150 Dage baptizaten 88 die
 8 Decembris.

Elin filia Jürgenn Hansen 150 243
 Dage baptizaten Anno 88 die
 15 Decembris.

ANNO DOMINI

15 89.

Jøder Endersson fraa Jes tude CLXXV
 in Danie bñmaten 89 die 31
 Januarij

Karsten filia Jürgenn Gniider 150 244
 150 Dage baptizaten 89 die 2
 Martij

ANNO 1659. Begravelse

1. Den 2 Januarij fød Hansen af Jels 48
 Der gammel bleff slagen ifjeld af Polarkuus, den
 sid fand vildt med sin vegen bris til Linned.
2. eodem die fulige or vridfryctige Dannequin,
 de Raron dunnord Nissand af Jels, fændit
 alder 53 Aar.
3. Den 3 Regim Fjiffen Josten Fuler af Vriinn
 bork, fændit alder 50 Aar.
4. eodem die Anna Nis Matzons Fjiffen af
 Jels fød vdi Angel in sin Gistelige Danne,
 quinde, fændit alder 50 Aar.
5. Den 7te Aft Jop Desmidt af Jels fændit
 alder 60 Aar. vrbndt flitkyen, or besigt vnd
 fip or for flitkyen.
6. Den Sexagejima for Nis fons Biront af Vriinn
 bork, 14 dage gammel, son Moderen Maria Jeld
 las ifjeld.
7. Den Quingyagejima Luf Nissten: Jels, fændit 22,
 Aar 68 Aar, en vrbly, hie, or vridfryctige Dannequand.
8. Den 16 Februarij Nisls vrbndtland begravel, fændit
 alder 56 Aar
9. Dominica Inuocavit Jugebry Matzdati
 af Jels. 57 Aar gammel, en borkel Quinde.

109
Num: Dies Dics
Nati Dapt
Febr. Febr.

11 7- 11

12 7- 11

Nati 1833.

Johann Petersen
Gn. n. H. 1, Peter Hansen wif Elisabethgaard, fød.
2, Johann Friedrich Hingse i Aghusni=
3, Ingeborg Treifin i Buchard) fød.

Anna Maria Petersen
Gn. n. H. 1, Anna Maria Christensen i Melkvin
2, Maria Trippina Hansen wif Elisabeth
3, Peter Nijsen Lund i Eysning

2 ugsaf. Zwillinge den Maren Hansen, wif
wan Caspar den Lauritsen Peter Hansen
sind Maren god. Hansen wif Elisabeth. fød.

Dødt Dødsrigt hos Lægemester Sørensen fød
 sin Dødsstund i Engmannsvej hos
 Margretha Maria Nissen Land i. Anna
 Maria Lorenzen in Schweinrup udklædt,
 Leds Johann Peter Davidsen garbuerdig
 in Broacylet indskændt in Wardeby
 Rader de Rinde med sin Besværgen-
 ning in sømands skovt i Ringsted herid
 isat thi: gæstfrihed sig.

Christian Nissen Hejel, afst. Sofu de La Løye:
 Læringsfoged Nis Hansen Hejel in Cilliagade
 Rosenbeck in Salsløst.

1) Anneth Hansen Jes. Hansen
 2) Hans Johannes Hejel in Felsted
 3) Maren Boyes

13- 8- 17

Af Toldsted studeregnskab 1616

Barnes gesunde Hansbög
 — 193. Löffm
 2 — 3 1/2 2/3

Machten vord Kinder - 214
 Löffm 2 — 4 1/2 2/3
 ————— 8 2/3

Löffm Damm - 982
 Löffm 2 — 19 1/2 2/3
 ————— 10 1/2 2/3

Barns Johns - 239
 Löffm 2 — 4 1/2 2/3
 ————— 8 2/3

Loffam Damicu - 220
 Löffm 2 — 4 1/2 2/3
 ————— 4 2/3

Diderf fult fensbarf
 — 71 Löffm 2
 ————— 23 1/2 2/3

Lufft Duffe fensbar
 — 125 Löffm 2
 ————— 2 1/2 2/3 8 2/3

Bönderf Moler fensbar
 — 107 Löffm
 2 ————— 55 1/4 2/3

1695

In Namen der heilige Dreifoldich Amen.
 Anno 1695. Trunijshaus Dan so bid Dan
 ii. April. Trunijshaus Dan Sonnerstag und
 Frendag nach Trunijshaus 2. und 3. bin
 ich Oluf Schillanfer Schencker geboren
 zu Ladestadt, und meiner elterren
 sein garsamen Schilgen Schencker, Rudbar,
 wunde, elter. und meiner Mutter. Maria.
 Schencker. Inß verweisen Oluf Mas.
 borg Dichter. Bergmeister elter. und
 bin mein fuderren garsamen.

E. E. Hans Ervalins Schilgen.
 Karsten Diner Kapstverstanten.
 Schilgen der Beding Bergmeister
 Ellen Martfand.
 Maria Jonab.

5) Omtilt disse Provostij sig the Baderz.,
 vider, vider / underlige Provlatin 27. ord
 von aldinge givne, gylt 2ds alle tidt
 sijn guldne lude, uga guldgungri 2 der
 tidt, the Provostu gysat. Vnder als
 mandags vider Vender de Provostij the
 Baderz. vider, vider Regiment vider sig.,
 nitet 2 gysat gylt. Als 27 dsfulnige
 ager vider 27 dsfulnige vider guldne Prov.,
 vider ager gylt, vider 27 dsfulnige
 vider 27 dsfulnige Provostu darful.,
 nitet, 27 dsfulnige vider 27 dsfulnige
 maest vider. 27 dsfulnige gylt
 alle tidt gylt 27 dsfulnige vider 27 dsfulnige
 Regiment vider vider vider, 27 dsfulnige
 vider vider 27 dsfulnige, dat 27 dsfulnige, vider
 27 dsfulnige vider vider, vider vider vider,
 ord uga 27 dsfulnige 27 dsfulnige 27 dsfulnige
 vider, vider vider vider vider vider vider
 vider vider vider vider vider, 27 dsfulnige
 vider 27 dsfulnige vider vider vider vider
 gylt 27 dsfulnige vider vider vider vider.

TEKST

Det 18. århundredes skønskrift

Historisk kommentar: Med embedsvældets stigende indflydelse og byernes tiltagende købmandsskab i årene efter midten af 1600-tallet blev der brug for mangan en veluddannet »Skriver-Hans«. Ved købstædernes skolevæsen fandtes der gerne en »skrivemester«, og i hertugdømmets førende handelsby Flensborg åbnede den i Lübeck fødte Johann Christoph Öhlers en særlig skriveskole, som han søgte at anbefale ved en lille samling skriftprøver, kaldet »Die offene Schreibschule«.

Den her bragte side af dette skrift viser, hvorledes skrivningen med en dygtigt ført hånd og en vel tilskåret gåsepen kunne gøres til kunst, og ingen vil ved at betragte den være i tvivl om, at man er midt i barokken. Men heller ikke Ulrich Anton Claussen Fehrs alfabetprøve fra 1786, der findes vedlagt hans ansøgning om at blive skrive- og regnelærer i hjembyen Haderslev, er til at kimse ad. Hans kalligrafiske evner er i virkeligheden imponerende, og selv om ikke alle skrivere nåede så vidt i skrivekunsten, har man dog jævnligt lejlighed til at glæde sig over en smuk skriverhånd i dokumenter fra det 18. århundrede.

Transskription:

Ö h l e r s

Denen Hoch-Edlen, Vesten, / u:[nd] Hochwei-sen Herren, / Herrn Peter Bischoff, und Herrn Jasper Jaspers / Hochverdienten Bürgermeisteren der Königl:[ichen] Dännem:[ärkischen] Stadt Flensburg. / Hoch-Edle, Veste und Hochweise, Höchstgeehrte Herren! / Daß es einer Stadt und Gemeine an Schulen ein grosses gelegen wird niemand leugnen, zumahlen ja in diesem schön/en Paradieß-Garten die Himmlischen Pflantzen dermaßen auffgezogen werden, daß mit der / Zeit wohlerwachsene Bäume daraus werden, worvon man die allerlieblichsten Früchte im Geist-[lichen] und / Weltl.[ichen] Stande zu gewarten hat: Wo nun diese zunehmen, da bleibet die Kirche rechtschaffen, denn Gott er/hält Sie durch Schulen, und daher ist es kommen, daß in allen wohlbestellten Republicques Schu/len geordnet, und denen Obrigkeitl.[ichen] Persohnen deren Aufsicht auffgetragen worden. Wann / nun HochEdle, Veste und Hochweise, Sie gleichfals zu

Beschützeren und Vorsteheren hiesiger Schulen ge/setzet und verordnet sind, ich auch Dero Löbl.[ichen] Eyfer und Sorge vor die Auffnahm und Wohlfahrt der/selben mehrmahlen verspühret, so habe bey Eröffnung dieser Schreib-Schulen, durch gegenwärtiges Blatt mei/ne schuldige Danckbahrkeit davor ablegen wollen, mit Dienstl.[icher] Bitte solches geneigt auff/zunehmen und jederzeit ihrer Gewogenheit zu würdigen /

Dero gantz gehorsahmen Diener / Joh. Christoph Öhlers mppria /
Flensburg Ao. 1718.

F e h r

Ordentliche Grundleg-[ung] u[nd] Zusammenfügung der Deutschen Current-Cantzeley / und Fraktur-Schriftt nebst ihren Versahlien.

Derefter: forskellige bogstavprøver.

HENVISNINGER:

Johs. Christoph Öhlers: Die offene Schreibschule, blad 5. m i Himmlischen er fordoblet ved hjælp af overliggende vandret streg; Ao. er forkortelser af anno, »i året«; mppria (eller også ofte mp, mpp) betyder manu propria, »med egen hånd«; Fehrs alfabetprøve findes i M. Favrholt: Skrive- og regnemester Ulrich Anton Clausen Fehr i »Haderslev Amts Museum 1960«; Current: »fortløbende (kancelli- & frakturskrift)«.

Af Døstrup sogns kirkekrønike

Historisk kommentar: Det er kun naturligt, at en sognepræst viser interesse for sit sogns fortid, og fra de sønderjyske sogne findes der da også adskillige eksempler på, at præster har efterladt sig sognehistoriske optegnelser. Ved en konsistoriebeslutning af 15. juli 1897 søgte man ovenikøbet at få sat system i den slags arbejde, idet det blev sognepræsterne pålagt at føre kirkekrøniker, som skulle bestå af en historisk, en topografisk og en kronologisk del. Men udførelsen af et påbudt arbejde af den art afhang selvsagt af den enkelte sognepræsts iver for sagen. Adskillige kirkekrøniker vidner dog ved deres indhold om, at der er gjort et fortjenstfuldt arbejde for at få oplyst stedets fortid. Af størst betydning er vel nok Døstrup sogns krønike, der nu findes på Landsarkivet i Åbenrå. De fleste kirkekrøniker ligger ellers stadig ude ved præsteembederne. Herom Fr. Gribvad og J. Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI, 1944), s. 121–123.

Transskription:

Jetzt aber, da soviel Militär, welches der / dänischen Sprache völlig unkundig war, hier im / Kirchspiel in Garnison lag, stellte sich die Sache / freilich ganz anders. Daß jetzt ein wirkliches / Bedürfnis für deutsche Predigtgottesdienste in / der Kirche vorlag, wurde in der Gemeinde / all-

gemein anerkannt. Infolge dessen wurde / vom Monat November 1916 an von dem Orts/geistlichen, der von dem Königlichen Konsistorium in Kiel mit der Militärseelsorge be/traut war, monatlich für das hier in Quartier liegende Militär in der hiesigen Kirche / ein deutscher Predigtgottesdienst gehalten. / Merkwürdigerweise fanden sich aber zu diesen / Gottesdiensten keine von den früheren Antragstellern ein, obgleich ihnen dieselben zum Teil / speziell von dem Pastor bekannt gemacht wur/[den].

HENVISNING:

LA. Chronik des Kirchspiels Döstrup, II, folio 141 r.

Af Roost skolekrønike

Historisk kommentar: Skolekrønikerne ved de sønderjyske skoler skriver sig fra forordninger af 29. september 1873 og 14. august 1880. Indholdet skulle være følgende:

1) Stedets historie med omtale af dets grundlæggelse og beliggenhed, tydning af bynavnet, meddelelse om oldtidsminder og om hændelser i gammel tid.

2) Skolens grundlæggelse og historie, dens patronat og første virkeområde, de første lærere og deres kår, deres indtægter og andre hverv; skolens inspektører, inventar, formue; de skiftende lærere; mærkelige hændelser.

3) Stedets nuværende tilstand; tal på huse og indbyggere, offentlige bygninger, pladser og lign.; indbyggernes næringsveje, kirkelige, politiske og kommunale forhold; embedsmændenes navne.

4) Skolens nuværende tilstand, dens beliggenhed, størrelse; nuværende lærers levnedsløb, indtægter, hverv uden for skolen; elevtal, gymnastik, håndarbejder, skolefester.

5) Skolekronik i hvert skoleår fra 1. maj til 30. april.

Men dertil måtte læreren gerne give udtryk for sin tyskhedsfølelse og for datidens kejserdyrkelse. I den her bragte skolekrønike fra Roost i Arrild sogn har læreren i 1914 således bl. a. skrevet: »Når danskerne i denne tid ikke indser, hvad der tjener til deres bedste, så må de have mistet mere end forstanden«.

Nærmere om emnet kan findes i »Fortid og Nutid« XVI, s. 220–228 (H. Lausten-Thomsen: En kilde til stedhistorie). Det kan oplyses, at Landsarkivet i Åbenrå nu besidder henved en snes flere skolekrøniker end anført i Fr. Gribsvad og J. Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjyske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI, 1944), s. 138.

Transskription:

Geschichte und Beschreibung der Schule.

Bis zum Jahre 1834 lag die Schule in der Ecke / des Gartens, welcher jetzt dem Hufner, meinem Nach/barn, P. Ennemark gehört. In diesem Jahre brann/te sie ab durch einen zufälligen Schuß. Im folgenden / Jahre wurde sie aufgebaut auf dem Platze, wo sie / jetzt steht, aber ohne Lehrerwohnung. Damals war / die Form der Schule die eines Quadrats mit Raum / für 40 Kinder und darüber. Sie bestand aus der / Schulstube, einer Vorderie und einer ganz kleinen / Küche. Im Jahre 1871 wurde das Schulgebäude / durch eine Wohnung für den Lehrer erweitert. / Die Wohnung des Lehrers besteht aus 2 Stuben, einem / Gastzimmer, einem Schlafzimmer, einer Küche, einer / Speisekammer und einem kleinen Hinterraum. / Da die Schülerzahl im vorgenannten Jahre nur 4 be/trug, so wurde die Schulstube verkleinert. Diese Ver/kleinerung dient jetzt dem Lehrer als Speisekammer und / Hinterraum. Neben der Schule liegen zwei Aborte. –

HENVISNING:

LA. Kommuneskolearkivet, Tønder amt: Roost.

Da Gustav Johannsen søgte lærerembede i Gl. Ladegård

Historisk kommentar: Rigsdagsmand Gustav Johannsens levnedsløb er endnu ikke udtømmende skildret. Navnlig findes der adskillige lakuner med hensyn til hans tid som ung lærer. Den her bragte ansøgning er i så henseende af betydning.

Gustav Johannsen har i foråret 1861 meldt sig som ansøger til et lærerembede i Gammel Ladegård i Hammelev sogn (nogle få km sydøst for Vojens). Den foretrukne blev den noget ældre andenlærer P. L. Friis fra Vejstrup, der dog atter måtte forlade embedet, da han i 1867 nægtede at aflægge ed til Preussens konge.

Gustav Johannsen var, mens han søgte, ansat i Stolk (Stollik) i Fahrensted sogn i Angel (se Jens Lampes skildring i Årsskrift for gl. og nuv. elever fra Tønder Statsseminarium 1959, s. 19–28). Pastor Carl Ludvig Mohr til Ølsby og Fahrensted menigheder oplyser i sin anbefaling af 23. febr. 1861 – der ikke er medtaget her – at G. J. har undervist i Stolk siden foråret 1860 og skildrer ham som »en loyal, dansksindet og sædelig ung mand«. Man kan være »uden Frygt for, at han nogensinde skulde skifte Sind eller skjule et andet Sind under sin nuværende Loyalitet, thi hele hans Aandsretning er dansk«, og heri har præsten jo unægtelig fået ret.

I selve ansøgningen skriver den unge »Skolelærer G. H. I. Johannsen i Stollik« bl. a.: »Veiledet af min kjære Fader, Skolelærer og Dannebrog-

mand Johannsen i Sylvested, stræbte jeg allerede tidlig efter at erhverve mig de for en Folkelærer fornødne Kundskaber og Færdigheder.« Han havde forladt »Tønder Seminariums Mellemlasse paa Grund af Sygelighed. Ikke længe efter blev jeg ansat ved herværende Districtsskole, hvor jeg endnu opholder mig«.

Transskription:

Gustav Johannsen, – en Søn af Skolelærer Johannsen, Dannebrogsmænd, / i Sylvested, – som i 1^{1/2} Aar har virket som Underlærer ved Treia Skole, og kun / paa Grund af en hæderlig Kaldelse forlod samme eet Aar tidligere, end ellers / var bestemt, har i denne Tid erhvervet sig Alles Agtelse og Tillid. De ham an/betroede Børn og deres Forældre agte ham og have ham meget kjær, fordi han / ved sin ligesaa alvorlige som kjærlige og overbærende Adfærd ei alene forstod / at bibringe Børnene gode Kundskaber, men ogsaa Sands for Orden og Disciplin. / Ogsaa jeg, der i flere Aar har undervist ham for at lette ham Adgang til et dansk / Seminarium, har siden hans Ansættelse som Hjælpe lærer ved Treia Skole stedse / mere og mere seet mit Haab bestyrket, at han vil blive en Prydelse for den / hæderlige Stand, til hvilken han vil indvie sit Livs bedste Kraft.

Maatte nu dette Haab gaae fuldelig i Opfyldelse med Tiden, maatte han selv / til ingen Tid tabe det af Sigte, og maatte Alle, som møde ham paa hans Vei / til dette Maal, stræbe, at gjøre, hvad der staaer i deres Magt for at hjælpe ham / med Raad og Daad.

Treia Præstegaard d. 26. Mai. 1858.

Carl Brasen
Sognepræst i Treia.

Med Fornøjelse meddeler jeg G. H. I. Johannsen, som har forestaaet Underviisningen først i Elementarklassen i Huulvei og Bredebjerg Skole fra 11te Mai 1858 / indtil 30. Novb. s.[amme] A.[ar] og derpaa fra den Tid indtil Dato i Elementarklassen i / Adelby Skole, dette Vidnesbyrd, at han baade med Dygtighed og samvittigheds/fuld Flid og Omhu har forrettet denne sin Gjerning, saa at han giver grun/det Haab om i sin Tid at ville kunne indtage en hæderlig Plads blandt / vore dygtigste og hæderligste Skolelærere.

Adelby Præstegaard d. 4. Marts 1859.

in fidem *Lassen.*

Gustav Heinrich Jøns Johannsen fra Gundeby blev optagen som Elev paa / Tønder Seminarium den 29. April 1859 og opflyttet i Seminariets Mel/lemklasse den 30 Marts 1860. I den Tid, i hvilken han har nydt Semi/nariets Underviisning, har han ikke blot udviist et i enhver Henseende / roesværdigt Forhold, men tillige lagt gode naturlige Evner og en

alvorlig / Flid for Dagen. – Hans Fremskridt have derfor ogsaa været meget gode, / og, som jeg nu tør regne ham iblandt Seminariets flinkeste Elever, / saaledes tvivler jeg ikke paa, at han, dersom det forundes ham at / ful[d]ende den begyndte Uddannelse, vil blive em [sic!] meget duelig / og samvittighedsfuld Skolelærer.

Det Kongelige Skolelærerseminarium i Tønder den 21 Mai. 1860.

A. Kühnel
Seminarieforstander.

HENVISNINGER:

LA. Haderslev provstearkiv, Skolesager, Hammelev sogn; in fidem: »til bekræftelse«.

Fr. Fischers observationer

Historisk kommentar: Danskhedens vækker i Åbenrå, Frederik Fischer, var som følge af en alvorlig børnelammelse allerede fra barndommen nødsaget til at se bort fra den fremtid på havene, som slægtens søfartstraditioner opfordrede til. Han blev i stedet urmager og fik lært at sysle med alskens instrumenter. Således forfærdigede han selv de måleapparater, som han benyttede sig af til de daglige vejrobservationer, der var hans kæreste hobby. Han var autodidakten, der fra sin trange stue ikke blot iagttog sine medborgeres nationale sindelag, men også fulgte foreteelserne ude i det uendelige univers. Af opdragelse og livsanskuelse var han i virkeligheden en af rationalismens sidste repræsentanter i vor hjemstavn.

Transskription:

Forerindring / Mine astronomiske Iagttagelser har jeg anstillet med / ikkun faa, og dertil maadelige Midler. Mine Instrumenter / vare for største Delen forfærdigede af mig selv, derfor ufuld/komne, og krævede en omhyggelig Afbenyttelse for at undgaa / eller formindske, saavidt som muligt var, de Feil, der af den/ne Mangelfuldhed maatte opstaae. Jeg har ladet det være mig / magtpaaliggende, at anvende alle de Forsigtighedsregler, der / ved Anvendelsen af en saadan Apparat ere nødvendige, for at / opnaae gode Resultater, og haaber saaledes at mine efter/staaende Iagttagelser ikke ville være uden Værdi for Vi/denskabem.

HENVISNINGER:

LA. Fr. Fischers privatarkiv. Astronomiske og meteorologiske iagttagelser 1835–71.

Brev fra amtmand C. L. Tillisch i Åbenrå til gehejmestatsminister P. C. Stemann

Historisk kommentar: Den 5. november 1830 forelå Uwe Jens Lornsens programskrift »Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein«

trykt i adskillige tusinde eksemplarer, som i løbet af den følgende nat med ridende bud spredtes ud over hertugdømmerne, til Flensborg og Åbenrå såvel som til Heiligenhafen og Burg på Fehmarn. I løbet af ganske få dage var det lille skrift på kun 14 sider blevet læst og givet videre fra hånd til hånd, og et voldsomt røre var dermed sat i gang. Nogle steder udløste det varmt bifald, andre steder bittert had.

Det sted i det nordlige Slesvig, hvorfra man bedst kender den umiddelbare reaktion på Lornsens pjece, er Åbenrå. Byens redaktør Hans Kopperholdt tog begejstret imod det, mens borgmester Bendix Schow og provst Peter Paulsen på det bestemteste advarede imod de tanker, der heri var blevet fremsat. Man frygtede, at en revolution som den, der netop var i fuld gang i Belgien, også ville udbryde i den hidtil så fredelige hjemstavn. Hvem der iøvrigt betragtedes som hovedmændene i det røre, pjecen vakte i Åbenrå, fremgår af det her anførte brev.

Det er skrevet af amtmand C. L. Tillisch, der ved sin pludselige død i 1844 var Christian VIIIs kabinetssekretær. Hans broder var den senere minister for Slesvig F. F. Tillisch. Brevet er stilet til hans morbroder P. C. Stemann, der var vort lands ledende statsmand i hine år og kendt som en varm tilhænger af den bestående samfundsorden. Den her bragte gengivelse er den afskrift af søstersønnens brev, som Stemann sendte Frederik VI.

Transskription:

Apenrade d. 17te November 1830.

Allerhøistærede Herr Oncle!

I dette Øieblik, Kl: 7, erfarer jeg fra Justitsraad / Schow, at der igaar Aftes skal have været en Forsamling / her i Byen, hvor et Udkast til en Petition er forelæst. / Mange vare derfor, Nogle derimod, og de sidste vare for / aandssvage [sic!] til at kunne modsætte sig de Førstes Mening. / Schow lod strax, saasart Han herom blev underrettet, / Hovedmændene, Advocaterne Reuter (Forfatter til Petitionen,[]) / Bruhn og en Kiøbmand Detlefsen, anmode om at komme til / Sig, hos Provst Paulsen, som Schow havde anmodet om / at være tilstæde og være behielpelig ved at beroelige og/overtale Gemytterne, Han forestillede dem det Urigtige/i deres Fremgangsmaade, yttrede for dem det Ønske, at // Apenraderne ikke ved denne Leilighed skulde være de Første, / men at de dog maatte oppebie Udfaldet af de andre Stæders / Forhandlinger, Han holdt Sig for overtydet om, at Mange, om / ei Alle, tilsidst opgave dette Forehavende [-] Han bragte / det da ogsaa omsider derhen, at Man lovede Ham, for det / Første, aldeles Intet, at foretage, og seenere intet Skridt / at gjøre uden først derom at underrette Ham [-] Forøvrigt / er Alt roeligt, og jeg er fast overtydet om,

at Mange / gjøre Sagen langt farligere end den er, og tildeels / maaskee med Overlæg, for at Man siden skal troe, at / de have været ret active. –

Jeg er lidt forkiølet og havde, efter endte Forretninger, / lagt mig, da jeg modtog ommeldte Efterretninger, og natur/ligviis strax gik til Byen for at indhente nærmere / og paalideligere Efterretninger – I dette Nu kommer / jeg fra Provsten og Schow og haaber at faae disse Par / i al Hast nedskrevne Linier bort med Posten, som hvert [Øieblik ventes. Imorgen sender jeg med den Estafette, som hver Uge skal gaae mellem Hamborg og Kiøbenhavn, en Beretning om det Passerede til Hans Majestæt; maaske underretter De Kongen foreløbig herom.

Forfatteren af det Apenrader Ugeblad, har i den Avis, som kommer ud imorgen, indrykket en Afbigt for sine tidligere uforsvarlige Indrykkelser.

Allerærbødigst

Tillisch.]

HENVISNING:

RA. Kongehusets arkiv, bilag til Stemanns brev af 1830 19/11.

Et brev fra geheimekabinetetsminister Struensee

Historisk kommentar: Oplysningstidens mænd har fremsat mange samfundsgavnige tanker. At »gøre nytte« for »efterslægten« var sand »borgerdyd«, og det er således ikke for intet, at københavnske gymnasier fra den tid endnu hedder (Østre og Vestre) Borgerdyds skole og Efterslægtens skole.

Også fra Haderslev indkom der et forslag om oprettelse af et moderne gymnasium fra oplysningsskribenten J. F. Camerer, og det her bragte svar med geheimekabinetetsminister Struensees egenhændige underskrift viser den gunstige modtagelse, en sådan plan kunne vente at få hos en mand af Struensees åndstype. Herom nærmere i M. Favrholt's afhandling om J. F. Camerer i Haderslev-Samfundets Årsskrift 1959.

Transskription:

Ew. HochEdelgeb:[orenen] Schreiben vom 21sten / vorigen Monats habe wohl er/halten, und dienet in Antwort / auf daßelbige, daß da mit näch/sten ein generales Reglement we/gen der Schulen gemacht werden / wird, ich mich bey dieser Gele/genheit des von Ihnen gethanen / Vorschlags erinnern werde, / und verbleibe übrigens / Ew: HochEdelgeböhren / ergebenster Diener / Struensee.

Hirschholm / den 19ten Jul: 1771.

HENVISNINGER:

Struensees brev til Camerer findes i Haderslev byarkiv i Haderslev, jvf. Haderslev-Samfundets Årsskrift 1959, s. 16–17. Ew.: ældre tysk forkortelse for Euer, »Eders«.

Hinrich Luckanders privilegium 1759

Historisk kommentar: Under enevælden kendte man ikke til næringsfrihed, således som den nu praktiseres. Til adskillige erhverv udkrævedes der særlig tilladelse fra regeringen, et såkaldt kongeligt privilegium, for hvilket man betalte en fast sum enten een gang for alle eller årligt. Det her viste privilegium blev givet Haderslevs første bogtrykker Hinrich Luckander, om hvem »Modersmaalets Trykkeri« i 200-året efter privilegieudstedelsen har udsendt en smuk monografi, forfattet af Olav Christensen.

Som regel er de originale privilegier forlængst gået tabt, men ved udstedelsen er de blevet indført i særlige brevbøger, og disse har derfor også meget stor interesse for den lokalhistoriske forskning. Tyske Kancellis kopibøger benævnes »Patenten« eller »Inländische Registrante« (senere »Rescripte«), eftersom brevet var åbent eller lukket. »Patenten« er rettede til folk i almindelighed og begynder med formen: »Wir ... thun kund« eller lign. Hertil hører forordninger, bevillinger, bestallinger, skøder etc. »Inländische Registrante« henvender sig til enkeltpersoner, ofte med tilskriften: »Erbarer, lieber, besonder«.

Tyske Kancelli, der efter 1806 kaldtes Slesvig-Holstenske Kancelli og fra 1816 til 1849 Slesvig-Holsten-Lauenborgske Kancelli, var det vigtigste af regeringskontorerne, og dets arkiv indeholder derfor overordentlig meget til belysning af hertugdømmernes ældre historie. Se herom: Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie (1944), s. 145–147; Vejledende Arkivregistraturer VII: Tyske Kancelli I (1946) ved Johanne Skovgaard; Übersicht über die Bestände des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs in Schleswig (1953) ved G. E. Hoffmann, Wilhelm Suhr og Kurt Hector, s. 40–42 (Abt. 65).

Transskription:

Privilegium / für Hinrich Luckander, zu Hadersleben, / auf die Anlegung einer Buchdruckerey, und auf / den Druck und Verlag einer Wochenschrift / unter dem Nahmen: Den Jydske Fama. //

Wir FRIDERICH der Fünfte von / GOTTES Gnaden König zu Dänemarck, Nor/wegen, der Wenden und Gothen, Hertzog zu Schleswig, / Holstein, Stormarn und der Ditmarschen, Graf zu / Oldenburg und Dellmenhorst p. p. Thun kund hiemit: / daß Uns Unser Unterthan Hinrich Luckan/der, in Unserer Stadt Hadersleben, allerunterthänigst / gebeten, Wir geruheten, ihm zu Anlegung einer Buch/druckerey daselbst, und auf den Druck und Verlag einer / Wochenschrift, unter dem Nahmen: Den Jydske Fama / Unser allerhöchstes Privilegium zu ertheilen. Wann / Wir dann solchem Gesuch in Königl.[ichem] Gnaden Statt gegeben; / als pri-

vilegiren Wir den Impetranten hiemit und Krafft / dieses dahin allernädigst, daß, wenn derselbe zuförderst / das Bürger-Recht gewonnen, und sich häuslich niederge/laßen haben wird, er in besagter Unserer Stadt Hadersle/ben eine Buchdruckerey anlegen, seiner besten Convenientz / nach einrichten, und darinn eine Wochen-Schrifft, unter dem / Nahmen: Den Jydske Fama, drucken, verlegen und debi/tiren, wie auch sonst allerhand Schrifften, Bücher und / Piecen, worauf niemand vorhero privative privilegiret ist, // zum Druck annehmen und befördern möge. Jedoch soll / der Impetrant bey Vermeidung willkührlicher Ahn/dung, und nach Befinden der Cassation dieses Unsers / Privilegii, diese Wochenschrifft so wenig als sonst / einige Schrifften dem Druck übergeben und ediren, / die nicht vorhero, nach Maaßgabe der desfalls ver/handenen Verordnung, der obrigkeitlichen Censur ge/hörig unterworfen worden. Wornach sich männiglich / allerunterthänigst zu achten. Urkundlich unter / Unserm Königl.[ichen] Handzeichen und vorgedruckten Insie/gel. Gegeben auf Unserer Königl. [ichen] Residentz Christi/ansburg zu Copenhagen, den 5ten Martii, 1759.

Friderich R

J H E v Bernstorff

Privilegium für Hinrich Luckander, zu Hadersleben, auf die Anlegung ei/ner Buchdruckerey, und auf den Druck und Verlag einer Wochenschrifft unter dem / Nahmen: Den Jydske Fama.

HENVISNINGER:

Privilegiet beror hos dagbladet »Dannevirke« (»Modersmaalets Trykkeri«) i Haderslev; en kopi af det er indført i RA. TKIA. Patenten 1759, s. 207 ff.

Fama betyder opr. »rygte«, her i betydningen »nyhed«; p. p. eller præmissis præmittendis anvendes ved anførelse af titler som undskyldning for, hvilke der måtte være glemt, betyder egentlig »under forudsætning af det, der bør forudsættes«; kan også læses: præter plura med betydningen »med mere«.

Til privilegiet er anvendt stemplet papir (No. 1445) med kongeligt monogram og rigsvåben til en pris af »Fire Rigsdaler«. Nederst ses, at privilegiet har kostet 12 rdl. 29 sk., for hvis modtagelse et par kollegieembedsmænd Barckmann og Harboe har kvitteret. Der læses nederst: Zwölf Reichsthaler 29 [übsch] ssl. (schilling) d[änisch] Courant (kurant betyder »gangbar mont«).

Fra Haderslev amtsregnskab for året 1700

Historisk kommentar: Regnskaber er altid blevet anset for vigtige historiske kilder, og for lokalhistorien gælder dette ikke mindst om amtsregnskaberne. De fleste af dem findes på Rigsarkivet, således fra Haderslev, Åbenrå, Løgumkloster, Sønderborg og Nordborg amter. Fra Tønder amt findes der også en del regnskaber på Rigsarkivet, men hovedparten skal dog søges i Landsarkivet i Åbenrå og i Landesarchiv på Gottorp slot (Abt. 161).

Hvad finder man da i amtsregnskaberne? Naturligvis først og fremmest oplysninger om amtets indtægter og udgifter, og derudfra får man kendskab til navnene på de afgiftspligtige, til prisforhold og til landbrugets driftsforhold; man læser om reparationer og andet byggeri på offentlige bygninger, og endelig giver bøderegistrene et indblik i ældre tiders samfundsforhold, om end det især gælder den mørke side af livet. Man hører også om ejendomme og om f. eks. mølle-, kro- og fiskerirettigheder, der bortforpagtedes, og man finder toldregnskaber liggende som bilag til amtmandens regnskab, jvf. s. 67.

En oversigt over indholdet af et enkelt amtsregnskab (Åbenrå 1662/63) findes i Sønderjysk Månedsskrift 1951, s. 1–12 (ved N. Black Hansen).

Transskription:

Woyens Vorwerck, ist dem / jetzigen Besitzer Peter Truelsen, mittelst ei/nem unterm 10t. Sept: Ao 1698. von Ihro Ex/cellence dem Herrn geheimbten Rath von Ples/sen approbirten Contract auf 16 Jahren / mit dem Beding verheuret, daß er die Gebeu/de auf eigene Kosten unterhalten, und anneben, / so nun alhie als das ander Jahr entrichtet, / jährlich geben Currant 65.–

Styding Damm, welcher dem / Woyenser Vorwercke zugeleget, solte geb[e]n 40 rd.[,] weiln aber alle Fischereyen im Ambte an Ihro Hoch/Gräffl:[ichen] Excellence den Herrn geheimbt[e]n Rath / und Groß Cantzler zu Reventlou verpachtet, / und dann dieser Styding Damm mit unter / solcher Fischerey begrieff[e]n ist. Als wird davon / hieselbst nichts berechnet. –

(Marginalbemærkningerne): Am 7: Sept: [16]98: ist / nebengesetztermaßen / mit Peter Truelsen / ein Contract auf 16 / Jahr, davon dis das / andre, errichtet, / so auch d: 10tn dito / drauf von des H[err]n / Geheimen Raht von / Plessen Exc[ellence] appro/biret worden, derge/stalt, daß der Pächter die / Gebäude auß eigenen Mitteln / im baulichen Stande unterhalten / soll. – / Ist in den vorher/gehenden Jahrs/Rechnungen auch / also angeführt.

HENVISNINGER:

RA. Rep. A XXIV. Haderslev amtsregnskab 1700, folio 6 verso (ældre bøger er som regel folieret, d. v. s. hvert blad har sit nummer; forsiden kaldes da recto, bagsiden verso).

Approbirt, »godkendt«; currant, egtl. courant, »gangbar mønt«; man ser af de to streger efter tallet, at der er tale om rigsdaler (rd, rdl), da stregerne står for mark og skilling. Det fremgår for øvrigt også af kolonnen øverst på siden, der ikke er medtaget her, at det forholder sig således.

Gehejmeråd Christian Siegfried v. Plessen var i 1690'erne rigets øverste finansforvalter; storkansler Conrad v. Reventlow havde været amtmand over Haderslev amt og var nu chef for Tyske Kancelli.

En skovfogedansættelse i 1744

Historisk kommentar: Ved siden af Tyske Kancelli var Rentekammeret hertugdømmernes vigtigste centrale myndighed. Det oprettedes først i 1660 og hed indtil 1679 Skattekammerkollegiet. Til at begynde med lå sager hertugdømmerne vedrørende sammen med kongerigske, men fra 1699 samledes de i Rentekammerets Tyske Sekretariat. Her behandlede indtil 1848 finansielle, økonomiske og materielle anliggender, som skulle afgøres ved kgl. resolution.

Fra en blandt flere hundrede protokoller med resolutioner og forestillinger (»Vorstellungen«) stammer den her valgte skriftprøve. Det siger sig selv, at vi her har en betydningsfuld kilde for sønderjysk lokalhistorie, og udmærkede navne- og sagregistre gør det let at overskue dem. Mere om emnet i: Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie (1944), s. 148 ff., i Rigsarkivets maskinskrevne registratur, hvoraf der findes en genpart i Landsarkivet i Åbenrå, og i Übersicht über die Bestände des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs in Schleswig (1953), s. 43 (Abt. 66).

Transskription:

Allerunterthänigstes Pro Memoria / Vermöge Königl[iche]r Allerhöchsten Resolution vom 15ten h. a. / sind die vorhin auf den Vorwerckern im Amt Hadersleben bestellet / gewesene Lade-Vöigte wieder abgegangen, ihnen aber, weil sie / solchergestalt dadurch außer Brod und Dienst gesetzt, zu einer / anderweitigen zuerst vacant werdenden kleinen Holtz-Voigts-oder / andern Bedienung, auf S[eine]r Königl[ichen] May[es]t[ät]t Allergnädigsten Befehl á / Camera Hofnung gegeben worden. Da nun, laut Allerhöchster Reso/lution vom 19ten Septbr. 1744. der Holtz-Voigt zu Hammelef, gedachten / Amts, Severin Petersen, begangenen malversationen halber, ab officio / removiret, mithin deßen Holtz-Voigts-Bedienung dadurch erlediget / worden: Und dann der mit abgegangene Lade-Voigt auf dem / Haderslebischen Vorwerck, Hans Hansen, umb solchen Dienst in ange/schloßenem Memorial allerunterthänigst suppliciret: So beruhet lediglich / auf Allergnädigste Resolution: Ob dieser Hans Hansen, in Ansehung / der ihm ertheilten Versicherung zu seiner künftigen baldigen Beförderung, / in seiner Bitte Allermildest erhöret und ihm der erledigte Holtz-/Voigts-Dienst zu Hammelef, bey welchem weder freye Wohnung, / [etc.]

HENVISNINGER:

RA. Rtk. tyske sekr. Vorstellungen 1744 II, nr. 424.

h. a. er forkortelse for hoc anno, »i dette år«. Vorwerck er ladegård; á Camera: »til [Rente]kammeret«; malversationen: »uoverensstemmelse«.

Den hidtidige ladefoged Hans Hansen fra Haderslev ladegård har søgt skovfogedstillingen i Hammelev, der var blevet ledig ved Severin Petersens besvigelser. Rentekammerets embedsmænd forelægger nu sagen i tilslutning til Hans Hansens memorial for kongen, som skal træffe beslutning (resolvare), om han skal have stillingen. Kongens resolution findes gerne som marginalnote til den forelagte sag.

Fra de gråstenske godsers skyld- og panteprotokoller

Historisk kommentar: Skyld- og panteprotokollerne svarer på det nærmeste til nutidens tingbøger. De kan være noget forskelligt indrettede fra egn til egn og rækker ikke lige langt tilbage i tiden, men de går dog ikke sjældent tilbage til sidste halvdel af 1600-tallet. I 1734 kom der ensartede retningslinier for førelsen af skyld- og panteprotokollerne inden for byer og amter, mens godsdistrikterne først indførte dem i de sidste årtier af 1700-tallet. Den enkelte debitor fik sit særlige blad eller folium, hvor korte uddrag af alle hæftelser, der hvilede på hans ejendom, indførtes. Selve hæftelserne, hvad enten det drejer sig om obligationer, overdragelseskontrakter eller andre breve, findes derimod gengivet i deres fulde ordlyd i en til hovedprotokollen knyttet bibog (Nebenbuch). I de her bragte udtog vises således fra hovedprotokollens folium 141 en afståelseskontrakt fra 1775, hvis indhold findes nærmere angivet i bibogens f. 342 ff., hvortil der er henvist i hovedprotokollen. Nederst i hovedprotokollen har en anden hånd indført ejendommens videre afståelser i 1809 og 1838.

Det vil af det viste eksempel fremgå, at skyld- og panteprotokollerne er af overordentlig stor betydning for slægtshistoriske studier. Skøder, overdragelseskontrakter, aftaler vedrørende aftægt, skiftesager og lignende breve giver et ofte meget levende indtryk af ældre tiders levevilkår, og ved hjælp af marginalnoter om delering (d. e. udslettelse, forkortet: del:) – de savnes desværre på de her viste illustrationer – kan man ofte finde frem til slægtskabsforhold eller få tidsangivelsen for en ejendomsbesidders død, hvorved megen søgen i kirkebøgernes dødsregistre vil være sparet. Man må dog erindre, at det først i 1813 blev forordnet, at hver ejendom skulle have sit eget folium.

En forudsætning for at få udbytte af skyld- og panteprotokollerne er imidlertid, at man sætter sig ind i den pågældende lokalitets jurisdiktionelle forhold i ældre tid. Ofte var sognene nemlig delt mellem forskellige herreder og godsområder, men herom og om skyld- og panteprotokollerne i det hele taget er der givet udførlige oplysninger i Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI), s. 41 ff.

Transskription:

Hovedbogens folie 141.

Hans Hanssen Schlaikier Besitzer / einer herrschaftl[ichen] halben Bohle zu Hostrup / Actum Gravenstein d[en] 12t[en] Aug.[ust] / 1775. / Auf Verlangen des Hans Hanssen Schlaikier / werden die von ihm gegen seinen Eltern / H[ans] H[anssen] Schlaikier und Margaretha in Hin/sicht der ihnen stipulirten [overstreget: Verbindlich] Abnahme / und gegen

seinen beyden Brüdern Jess und / Peter ratione pa- et maternoram / per contractum vom heutigen dato / sub hypotheca bonorum eingegan/genen Verbindlichkeiten hieselbst dem pro/tocollo inseriret. Vide Neben-Buch / pag:[ina] 342 et seqq.[uentes]//

Vermøge Contracts vom 17 Juny / 1809 der Sohn Erich Schlaykier und / nun vermøge Contracts vom 29t[en] / Januar 1838 deßen Sohn Hans Schlay/kier.

Bibogens folie 342.

Copia. Demnach der Aarupper-Lehns-Unterthan und / Bohlsmann Hans Hanssen Schlaickier bey ihren / zunehmenden Jahren und schwächlichen Umständen / gesonnen sind, die biß dahin im Besitz gehabte halbe / Bohle unter hoher Herrschaftl[ich]er Einwilligung an / ihren ältesten Sohn Hans Hansen Schlaickier / abzutreten und zu überlassen: vorhero aber / erforderlich fällt, daß unter denenselben / in Ansehung deren künfftigen Unterhaltung / und Verpflegung, sodann denen übrigen 3en / mündigen Geschwistern, als 2 Söhne Jes und Peter, / item Tochter Metta welche an Hans Nissen / [etc.]

HENVISNINGER:

LA. 1765 ff. Skyld- og panteprotokoller for de gråstenske godser (med særligt register). Oversættelse af juristlatin: actum: »sket«; [sub] ratione etc.: »med henblik på fædrene og mødrene arven ved kontrakt«; sub hypotheca bonorum: »under pant af ejendommene«; vide: »se«; pag: 342 et seqq: »side 342 ff.«; item: »ligeledes, endvidere«.

TRE JORDEBOGSUDDRAG

Historisk kommentar: En vigtig kilde til ældre tiders landbrugshistorie er de såkaldte jordebøger. Ved en jordebog forstås en fortegnelse over det jordegods, der henhører under et amt eller et godsdistrikt, med angivelse af de afgifter, især landgilde, som brugerne årligt måtte svare. Fra middelalderen har vi også denne betegnelse anvendt på den såkaldte »Kong Valdemars jordebog« fra 1231 (udgivet 1926–43 af Svend Aakjær). I dette tilfælde er der tale om en redegørelse over krongods og andet jordegods, samt særlige rettigheder og indtægter, der tilfaldt den danske kongemagt.

For Nordslesvigs vedkommende er der navnlig opbevaret en lang række ældre jordebøger fra Haderslev amt (i Rigsarkivet) og fra Trøjborg og Gram godser (i Landsarkivet). Fra Haderslev vesteramt findes endvidere fra 1690 af en næsten ubrudt række jordebøger, der nu henligger i Landsarkivet. Endvidere findes fra begyndelsen af 1600-årene jordebøger fra de gottorpske amter Åbenrå, Løgumkloster og Tønder, der foruden at fortælle om bønders og husmænds (kådneres og indersters) afgifter tillige bringer oplysninger om udsæd, høbjergning og besætning (se gengivelsen fra Tønder amts jordebog 1613 (Buskmose)).

Under indtryk af de stadigt voksende skatterestancer foretoges i første årti af 1700-årene såvel i kongelige som i hertugelige amter en undersøgelse af bøndergodsets tilstand. Disse undersøgelser nedfældedes i store jordebøger eller beskrivelser, hvori der gives oplysninger om bygninger, udsæd, foldudbytte, høbjergning, besætning, afgifter, restancer m. v.

I Åbenrå og Løgumkloster amters jordebøger fra 1704, der begge opbevares i Rigsarkivet, gives der indledningsvis en beskrivelse af hver enkelt landsbys driftsforhold. Her gengives et udsnit af beskrivelsen af Vester Terp i Nørre Løgum sogn.

I »Setzungs-Register und Erd-Buch von denen fünf Geestharden« 1712 er de enkelte ejendomme ikke specificeret som i de just nævnte jordebøger fra 1704, men der gives ligesom i dem for hver landsbys (og enkeltgårds) vedkommende en beskrivelse af dyrkningsformen.

Se iøvrigt P. Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske Lokalhistorikere (1946), s. 38–39.

Vester Terp 1704

Transskription:

Das Dorf Terp / Stoßet ins Osten an der Lügummer Acker / ins Süden an Fahrgard pibbel oder sieck / und die Große Fellitz Heide, westen an / Drengstetter gemeine weide und Norden / an Kiesbeck welches die scheidende zwischen / dem Birck und Laurup ist. / Hat 6 Pfluege // Ihr Ackerlandt bestehet in Sieben schlagen. / Zum Ersten Strenge zwischen Kiesbeck und / den folgenden schlage /

2. Auerschnapf zwischen dem Ersten und folgenden schlage.

3. Krackpütt zwischen dem vorigen und folgenden schlag.

4. Buehuy zwischen Krackpütt und folgenden schlag.

5. Ostergard zwischen Buehuy und folgenden schlag.

6. Mehlholt zwischen Ostergard und folgenden.

7. Lürck, zwischen Mehlholt und Lande/buy und Hanß Peterßen in Terp. / in welchen schleggen diejenigen so an pflug / Zahl gleich, doch an ackerlandt ungleich / sein, in dehm ein gutes theil davon aus / der Heide aufgepflüget worden.

HENVISNINGER:

RA. De sønderjyske fyrstearkiver. Gottorp D. Jordebog for Løgumkloster amt 1704, folio 148 verso.

Stednavnernes nuværende skriftformer kan findes i Sønderjyske Stednavne. En plov jord var oprindeligt det areal, der kunne pløjes med en plov, men blev senere en skatteenhed. Schlag betyder vang. Stregen over m i Lügumer (2. linje) er dubleringstegn.

Buskmose 1613

Transskription:

Boeßmaes. / Hans Tayßen $1\frac{1}{2}$ Bundenguth, seyeth / 4 t[onnen] Roggen, 24 t[onnen] Sommersedt, bergeth / 60 Föder Hew, greseth 20 beste, 8 / pferde, 10 Schweine. Vndt 15 Schapff / Hath $4\frac{1}{2}$ Ottingh Holzungh gibt

/ Jerlich Heur .. 1 Dal: 25 ß 9 d / Gronhauerdhenstg[e]l[d] ... 1 Dal: 18 ß 8 d / 1 Hon .. 1 ß / Habern .. 1 t[onne] 5 schipff. / Carsten Tayßen ist dem Vorigen Hans/Tayßen in allem gleich. / In diesem Dörpffe ist jeder Ottingh / Holtzungh 4 ellen breidt. Vndt geheth / Langst daß Felt durch.

HENVISNINGER:

RA. Tønder amts jordebog 1613, s. 55. Det bemærkes, at 1/2 er betegnet ved et gennemstreget j. Om begrebet otting henvises til Håndbog for danske lokalhistorikere, udg. af Johan Hvidtfeldt. Ialt 50 bøndergårde i Lundtoft herred havde forhen tjenestepligt til Grøngård i Burkal sogn; det ses her, at den er afløst af en årlig pengeafgift. Hon = hone, som tidligere var en almindelig ydelse, er på denne tid omregnet i penge.

Buskmose 1712

Transskription:

Lundtofft – Harde / Rinckeniß Kirchspiel / Buschmoeiß / hat a 8 ß die demaht 55 (mk) 15¹/₂ (ß). / Noch ist nach Buschmoeiß folgendes Land ange/hörig und zum Theil davon Verkauftet, / muß aber darunter bleiben und ver/schatzen. / 16 Demaht 71 Ruhten Acker[and], worunter hier / und dort ein wenig wießen wachs sein / kan, gehöret denen Köhtenern in Kirch/horn an die taxa ist dem Rinckenißer Holtze / gleich a dehmat 2 mk 8 ß ... 41 (mk) – – / 4 dbt 72 Ruhten Kirch May genandt, ist an Hanß / Tayßen und Hanß Bennick verkauffet, die / Demaht zu 2 (mk) 8 ß ... 11 (mk) – –. // Summa Taxa von / Buschmoeiß ... 562 (mk) 5 (ß) / bringet an pflugzahl nach 305 (mk) 12 ß zum / pflug gerechnet ... 1⁵/₆ pflug / Die Aussaht bestehet hier bey diesem guhte / aus folgenden ohngefehl[ich] / 14 Tonnen Rogken / 14 Tonnen Garsten / 30 Tonn[en] Habern / 9 Tonn[en] Buchweitzen / [Marginalbemærkninger:] Weil aber in allen Lande nicht Rog/ken gesäet werden kan, weil / es zu kalt gründig, so kan woll / eine Sorte ab und den andern et/was wieder zugesetzt wer/den nach gelegenheit des Landes. // An Heuwindung .. 120 Fuhder Heu / Die Weyden auf denen Ackern sind gut, und be/stehet darin die beste qualität von Buschmoeiß / den der Korn Bau trägt wenig ein.

HENVISNINGER:

RA. Setzungs-Register und Erd-Buch von denen fünf Geest-Harden 1712, s. 66.

Demat er et arealmål, der i ældre tid brugtes overalt i Tønder amt, hvortil Lundtoft herred hørte indtil 1850; betegner egentlig, hvor meget der kan mejes på een dag, en »dagsmejning«; den deles i 180 roder (dbt. må være forkortelse for dht., demaht). Köthner eller Käthner betyder kådner, ejer af et kåd, d. v. s. hus med lidt tilhørende jord.

Kirchhorn skal vist være Kirchthorn, idet der i Rinckenæs sogn findes jord, der hedder Kirketorn, ligesom Kirch May er det samme som Kirkemade (se herom i Sønderjyske Stednavne). Vedr. Buskmose kan henvises til Sønderjydske Maanedsskrift 16. årgang, s. 79–83 (Ed. Juhler: Michael Taysen paa Buskmose).

Af Moltrup sogns udskiftningsakt 1783

Historisk kommentar: Udskiftningen af landsbyjorder begyndte mange steder i Sønderjylland tidligere end i kongeriget. I Løjt sogn var den således vidt fremskredet omkring år 1600. Rigtig fart tog den dog først i

slutningen af det 18. århundrede efter udstedelsen af forordningerne herom i 1766 og 1770. Fra den tid stammer det gamle mundheld:

Lav vi skrøv tre krykker (d. e. 1777),
bløv åld æ mark delt i lykker.

Endeligt afsluttet blev udskiftningen dog først hen i det følgende århundrede.

Den tyske benævnelse for udskiftningsakt er meget ofte »Erdbuch«, der imidlertid ikke må forveksles med en sædvanlig jordebog.

Således som vist her forklares de anvendte mål gerne i udskiftningsaktens indledende afsnit. Det øvrige indhold består derefter af en detaljeret gennemgang af landsbyens jorder, hvortil der ofte er fremstillet særlige udskiftningskort. Det vil af det anførte forstås, at vi her har en uvurderlig kilde til belysning af landsbyens interne forhold, dens gårde og huse, deres ejere, jordens beskaffenhed, gamle marknavne og veje og skel.

Udskiftningen i Sønderjylland er indgående behandlet i Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770 (1941), vedr. kildematerialet især s. 197–199. For et enkelt sogns vedkommende er udskiftningen grundigt blevet gennemgået af Hans J. Bertelsen i Bjolderup Sogns Historie (1951–56), s. 154–188.

Transskription:

Vorbericht / Die in diesem Erd-Buch aufgeführte Ländereyen / sind nach der Hamburger Rute gemeßen; / und gehen auf einer Rute 16 Hamb: Fuß. / Auf eine Tonne sind 320, auf einen / Scheffel 40 und auf einen Sechszehntel / Scheffel $2\frac{1}{2}$ solcher Hamburger Quadrat / Ruten gerechnet. / Die Ländereyen der Lodseigner sind / nach Ottingen vertheilt, und hat

	$\frac{1}{2}$ Otting	10 Tonne	7	14/16	Scheffel	
1	»	21	»	7	13/16	»
$1\frac{1}{2}$	»	32	»	7	11/16	»
2	»	43	»	7	9/16	»
3	»	65	»	7	4/16	»

Alle Wege und Fußsteige sind außer / der Maase gelaßen, und es ist überdem / noch bey einem jedem Stück angeführt, / wenn ein Weg oder Fußsteig darüber / gehet.

HENVISNINGER:

LA. Haderslev amtsarkiv. Jordebog for Moltrup by 1783. – 2 Hamburger fod udgør 1 alen, og denne alen blev i 1768 lovfæstet mål (1 fod = 286 mm). En tonnes areal var forskellig fra egn til egn. I Haderslev amt benyttedes den her nævnte inddeling 1 td. = 320 kvadratroder, indelt i 8 skæpper, her kaldet »Scheffel«. Se iøvrigt Svend Aakjær: Maal og Vægt (Nordisk Kultur XXX) samt Franz Böttger og Emil Waschinski: Alte schleswig-holsteinische Masse und Gewichte (1952).

Bemærk den pudsige, hjemmegjorte tyske form for »lodsejer«.

Fæstebrev fra Trøjborg godsarkiv

Historisk kommentar: Fæstebreve kendes fra steder, der har været fæstegårde, hvad enten de så har hørt under et amts jurisdiktion eller under et gods. Fæstebreve må derfor enten søges i amtsarkiverne eller i godsarkiverne, ligesom der kan findes genpartier i ældre fæstegårdes gemmer. Undertiden er de udstedt for et nærmere bestemt åremål, men de kan også gælde for livstid, ligesom der fandtes arvefæste, som gik i arv til efterslægten.

Transskription:

In Vollmacht des Hochwohlge/bohrnen Herren, Otto Friederich / von Buchwald, auff Troyburg / Borstel und Grabow Erb Herren, Habe ich / Endesbemelter Dero Gevollmächtiger an Hinrich Jo/hannßen aus Meolden, ein neu erbautes Innsten / Hauß daselbst, würrklich in Feste eingethan, und über/laßen, dero gestalt und also, daß er daßelbe, nebst / dem dabey gelegenen Kleinen Kohl Hoeff, zeit seines / Lebens zu seinem Besten nutzen, besitzen, und genießen / möge, jedoch, daß er das Hauß in Baulichem stande / unterhalte, und Jährlich Zwölff Lübsch Schilling ins / Troyburgische Register erlege, anbey der Obrigkeit, und in Dero Abwesen, dem Gevollmächtigten, / gebührenden respect und Gehorsahm erweise, alles / bey Verlust der Feste. Troyburg den 23 Juny 1739. / O. F. Clausen / Confirmirt / Otto Friederich von Buchwald.

HENVISNINGER:

P. Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske Lokalhistorikere (1946), s. 30. Der er til fæstebrevet anvendt stemplet papir, jvf. s. 54.

FRA FORSKELLIGE KIRKEBØGER

Historisk kommentar: Kirkebøgerne begynder tidligere i Sønderjylland end i det øvrige land. Ældst er Hjordkær (1573) og Åstrup (1574), der begge hørte til Slesvig stift. I 1612 blev de påbudt i de gottorpske landsdele (nord for grænsen hovedsageligt Åbenrå og Tønder amter), og i 1646 fulgte man efter i Kongeriget og i de kongelige dele af Slesvig. Kirkebøgerne i Tørning len og i enklavesognene (Ribe stift), samt fra Als (Odense stift) er ført efter de forskrifter, som var gældende nord for Kongeåen, mens de øvrige følger bestemmelserne for Slesvig stift. Siden 1763 skulle alle kirkebøger indeholde særlige fødsels-, konfirmations-, trolovelses-, vielses- og dødsregistre, og i 1775 blev det påbudt, at fødsels-, vielses- og dødsregistre skulle føres dobbelt, og at der skulle foretages en afskrift af kirkebøgerne fra og med 1763.

Kirkebøgerne har selvsagt deres meget store betydning for alle personal- og slægtshistoriske studier, og det gælder ikke mindst de sønderjyske, der tillige ofte giver navnene på de viedes forældre og på den afdødes even-

tuelle ægtefælle, børn og børnebørn. Men ikke sjældent vil man også have held til at finde kulturhistoriske småtræk i kirkebøgerne, idet en del præster har benyttet dem til at fortælle, hvad der særligt lå dem på sinde. Men dertil kommer meget andet: samtidens små og store begivenheder, krige, ulykker, plyndringer, pest, vold, hor og mord, enkeltpersoners liv og færden og deres kristelige og sædelige vandel – alt dette er det muligt at få et indblik i gennem kirkebøgerne.

Et par af de interessanteste kirkebøger findes udgivet i uddrag, således Åstrup (Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte 2. rk. VII, s. 434 ff.), Nordborg (Danske Samlinger V, s. 274 ff., VI, s. 45 ff., s. 137 ff.), Vonsild (Wisbechs Almanak 1884, 1886 og Vejle Amts Aarbøger 1907, s. 101 ff., 1910, s. 111 ff.), Haderslev Vor Frue og Gl. Haderslev (Th. Hauch-Fausbøll: Slesvigske Kirkebogsuddrag 1908, 1912), ligesom korte kirkebogsuddrag jævnlige forekommer i forskellige årgange af Sønderjysk Månedsskrift. Udgaver af Vonsild og Åbenrå kirkebøger er under forberedelse.

En oversigt over, fra hvilke år der haves sønderjyske kirkebøger findes i S. Nygård: Danmarks Kirkebøger (Vejledende Arkivregistraturer V) med tilføjelser i Fr. Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI), s. 120, i Oversigt over indholdet af de i landsarkiverne beroende kirkebøger pr. 1/5 1957, samt i Wilhelm Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, der Landeskirche Eutin und der Hansestädte (2. oplag, 1958) med supplerende bemærkninger i Sønderjyske Årbøger 1959, s. 186 f.

Det skal tilføjes, at der til en del kirkebøger findes udarbejdet registre, som kan benyttes i Landsarkivet i Åbenrå, jfr.: Olav Christensen: Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur, 2. udg. 1959, Tillæg s. 73 f.

Af Hjordkær kirkebog 1588-89

Transskription:

ANNA vxor Hans Jurgenßen / tho Kasso humatur Anno 88 / die 19 Septembris. CL[XXXIV.]

IVRGEN Hansen tho Kasso / humatur Anno 88 die 25 Sept. CLXXXV.
An filia Thomas Hansen / tho Norenleue baptizatur 88 / die 20 Octobris. 241.

Hans filius Jurgenn Jepsen / tho Kasso baptizatur 88 die / 8 Decembris. 242.

An filia Jurgen Hansen tho / Kasso baptizatur Anno 88 die / 15 Decembris. 243.

ANNO DOMINI / 1589.

Peder Tucksenn frater Jes tuckß / in Rauidt humatur 89 die 31 / Januarij.
CLXXXVI[.]

Karren filia Jurgen Snider tho / Hiordtker baptizatur 89 die 2 / Martij.
244.

HENVISNINGER:

Hjørdkær gamle kirkebog fordrer noget kendskab til plattysk og latin: humatur, »begraves«; baptizatur, »døbes«. I margin anføres tallet på hhv. døde og døbte.

Af Jels kirkebogs begravelsesregister 1659

Transskription:

Anno 1659. Begrafuet

1. Den 2 Januarij Jes Hanßen aff Jelß 48 / Aar gammel, bleff schlagen ihiel aff Polackerne, den / tid hand vilde med sin vogen reise til Linnet.

2. eodem die Erlige oc Gudfryctige Dannequin/de Karen Anners Nissens aff Jelß, hendis / alder 53 Aar.

3. D[omini]ca 3 Regum Jiiffuer Jessen Juler aff Grønne/beck, hans alder 70 Aar.

4. eodem die Anna Niß Matzens Hustrue aff / Jelß fød vdi Angel, en fin Christelige Danne/quinde, hendis alder 50 Aar.

5. D[omini]ca 7ages[im]a AN Jep Schmidts aff Jelß hendis / Alder 60 Aar, arbeidede fliteligen, oc besøgte Gud[s] / huß ocsaa flitigen.

6. D[omini]ca Sexagesima Per Nielsens Birret aff Grønne/beck (i margin: NB), 14 Dage gammel, som Moderen Maren Peders / laa ihiel.

7. D[omini]ca Quinquagesima Laß Nielsen i Jelß, hans Al/der 68 Aar, en erlig, fin oc Gudfryctige Dannemand.

8. Den 16 Februarij Nielß Suderlund begrafuet, hans / alder 56 Aar.

9. Dominica Invocavit Ingeborg Matzdater / aff Jelß, 57 Aar gammel, en locket Quinde.

HENVISNINGER:

eodem die: »samme dag«, Dominica (forkortet Dca): »søndag«, 3 Regum: »helligtrekonger«, 7agesa: søndag septuagesima (der er anvendt forkortelsestegn).

Datoangivelserne findes ved at slå efter i R. W. Bauer: Calender for Aarene 601 til 2200 (1868, bliver snart genoptrykt) eller i H. Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit (8. oplag, 1941). En alfabetisk liste over helgendage findes i Aarsberetninger fra Det Kongelige Geheimearchiv I (1852–55).

Af Felsted kirkebogs fødselsregister 1833

Transskription:

Num[era] / Dies Nati / Dies Bapt[izati]	[Sidetal] 109	Nati 1833.
11 7. Febr. 11. Febr.		Johann Petersen Gevatt[er]: 1, Peter Hansen auf Schobüll- gaard-feld 2, Johann Friederich Hinzen in Schweirup 3, Ingeborg Kiestin Buchard [in Schweirup]
12 7. 11.		† Anna Maria Petersen Gevatt[er]: 1, Anna Maria Christiansen in Welkier 2, Maria Kiestina Hansen auf Schobüllgaardsfeld 3, Peter Nissen Lund in Schweirup

unehel.[iche] Zwillinge der Maren Hansen, ei/ner Tochter des Häuerin-
 sten Peter Hansen / und Maren geb:[oren] Hansen auf Schobüllg:[aards]-
 feld. // Nach Anzeige der Hebøemme hieselbst hat / die Kreischende in
 Gegenwart der / Margretha Maria Nissen Lund u.[nd] Anna / Maria Lo-
 renzen in Schweirup erklært, / daß Johann Peter Davidsen gebürtig / in
 Broacker und dienend in Warnitz / Vater des Kindes und die Schwänge- /
 rung während ihres Dienstes mit / ihm das:[elbst] geschehen sey. /

13 8. 17.		Christian Nissen Heisel, ehel.[icher] Sohn des Layg:[aarder] / Häuerlings Nis Han- sen Heisel u.[nd] Cicilia geb:[oren] / Ro- senbeck in Feldstedt. / Gevatt[er]: 1, Hufner Jes Hansen in Feldstedt 2, Hans Johannes Heisel [in Feldstedt] 3, Maren Boyes [in Feldstedt]
-------------------------	--	--

HENVISNINGER:

At der er tale om et fødselsregister fremgår af, at det hedder Nati, »de fødte«, (i) 1833; yderst
 til venstre ses det af nummeret, at der er tale om bornene nr. 11–13 inden for dette år. Dies nati
 er fødselsdagen og dies baptizati dåbsdagen.

Der krævedes tidligere tre faddere ved en barnedåb. I tilfælde af fødsel uden for ægteskab
 skulle den fødende, mens veerne stod på, i vidners nærværelse over for jordmoderen opgive
 barnefaderens navn.

En hyreinderste var en mand, der sad i lejet hus og dyrkede lejet jord eller virkede som dag-
 lejer eller ufaglært håndværker.

Af Lø herreds tingbog 1635

Historisk kommentar: En af hovedkilderne til vor viden om den katastrofe, der ramte Sønderjyllands vestkyst med stormfloden i 1634 er Lø herreds tingbog, hvori de tab findes optegnet, som dette herred led. Fra sted til sted, ja fra hus til hus er katastrofens omfang omhyggeligt opgjort (se Sønderjysk Månedsskrift 11. årgang, s. 82–95, 103–109), og det må da siges at være et held, at tingbøgerne rækker så langt tilbage fra netop dette vestkystherred.

Når der ses bort fra købstæderne, er der i Nordslesvig kun få tingbøger bevaret fra 1600-tallet. Det skyldes ikke mindst, at retshistorikeren C. L. E. von Stemmann i årene mellem de to slesvigske krige havde fået et stort antal af de ældre retsprotokoller tilsendt til sit hjem i Flensborg for at benytte dem til sit værk »Schleswigs Recht und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert« fra 1855, og siden da har de været sporløst forsvundet.

Tingbøgernes indhold er – som navnet siger – et referat af tingdagens hændelser. Heri omtales processer såvel som skøder, skifter og kontrakter. Deres betydning varer derfor, så længe byting og herredsting holdes i hævd. En senere tids mere udviklede retsvæsen krævede særlige protokoller for de forskellige former for retslige handlinger. Se iøvrigt Fr. Gribsvad og Johan Hvidtfeldt: Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele (Vejledende Arkivregistraturer VI), s. 45–46.

Transskription:

Peder Krestenßen. Er fordruncknet med Aldt Sint / folck och ehr all Nerdell Nederslagen Aff sint huß[.] / Pißel och Kleffue Offuen och schorsten gandsche Neder/slagen och dend største part Aff sint høe och foring ehr for/derffuit och Ald dierris boschop Mestepart bordtdreffuen, / Michel Krestenß haffr Mest 10 fag huß som wor hen / och Nederslagen och Mest Aldt dierris haffr Noch 4 Tønder / Raug och Meste part Aff dierris boschop ehr bordtdreffuen / och dierris høe och foring Møget forderffuit. Laurez / Joenß huß wor Ald Sin Indwerck och en stor part Wege / Nederslagen. och forderffuit och Mest en Stor hob Aff / Sint godz och boschob Som hannem ehr bordtdreffuen och / Ald sin wogenToy ehr borte[,] haffr Mest 4 Tønder byg / [etc.].

HENVISNINGER:

LA. Lø herreds tingbog 1635, fol. 41v. Mest: »mistet«.

Af Toldsted studeregnskab 1616

Historisk kommentar: Toldsted ved Hærvejen umiddelbart vest for Åbenrå var i ældre tid Nordslesvigs betydningsfuldeste toldopkrævningssted, thi

her samledes studedrifterne ad Hærvejen og ad den gamle Ribervej. Stedet var derfor af stor økonomisk betydning for den gottorpske hertug, og slægten Arnkiel, der sad her indtil 1694, hørte til de kendte familier i den nordligste del af det gottorpske rige, jfr. Sønderjysk Månedsskrift 1948, s. 162–165 og 173–177 (H. V. Gregersen: Toldsted).

Toldregnskaberne fra Toldsted findes som bilag til Åbenrå amtsregnskaber, og takket være dem er det muligt at skaffe sig et overblik over den danske studeeksports størrelse. Man kan følge dens konjunkturer, og man lærer studehandlerne og deres hjemsted at kende. I Jyske Samlinger 1948, s. 139–161 (H. V. Gregersen: Studedriften forbi Toldsted i 1600-tallet) er der gjort opmærksom på dette vigtige kildemateriale for vor handels-historie.

Transskription:

Harmen Gesmel van Seböy

———— 193 Ossenn

is ——— 3 [mark] 12 s

Martten Weslinck – 219

Ossenn is 4 [mark] 4 s 6 d

Otte Knutzsenn – 982

Ossenn is 19 [mark] 2 s

10¹/₂ d

Hannß Ibsenn – 239

Ossen is 4 [mark] 10 s 8 d

Johann Deuilen – 220

Ossenn is — 4 [mark] 9 s 4 d

Didrich Fust Flensbarch

———— 71 Ossenn is

23 s 8 d

Bartelt Rottzke Flensbar[ch]

———— 125 Ossenn is

———— 2 [mark] 9 s 8 d

Hindrich Moler Flensbar[ch]

———— 107 Ossenn

is ——— 35 s 4 d

HENVISNINGER:

RA. Rep. A. XXIV. Åbenrå amtsregnskab 1616, litr. B, folio 1 verso–2 recto.

Navnene på ejerne af de forskellige studeflokke kan være vanskelige at dechifrere og må ofte findes ved sammenligning med andet materiale, hvor de pågældende er omtalt. Møntbetegnelserne (det slyngede tegn for mark, samt s for skilling og d for penning) volder det ingen vanskeligheder at finde ud af. Undertiden er et gammelt regnskab som dette så medtaget af fugt eller af orme, at der her og der mangler noget af siderne. I så fald kan man som regel regne sig til enten antallet af stude eller til det beløb, der er blevet opkrævet.

Fra Oluf Schumachers privatarkiv

Historisk kommentar: Enhver kan ved at testamentere Landsarkivet (eller evt. Rigsarkivet) sine private dokumenter, breve, optegnelser og lign. få oprettet et privatarkiv, der – når det efter en årrække bliver tilgængeligt – vil kunne være til nytte for en senere tids historieforskning.

De her bragte linjer stammer fra nogle notater, som rådmænd Oluf Schumacher i Haderslev har gjort engang i 1630'erne. Hvad fortæller et

sådant lille uddrag? Først og fremmest får vi naturligvis en del slægts-historiske oplysninger, som ikke haves andetsteds fra, da Haderslevs kirke-bøger ikke er bevaret fra 1600-tallet (se herom nærmere i Olav Christen-sen: Bidrag til Haderslev-Slægten Schumachers Genealogi (Haderslev-Samfundets Årsskrift 1959)). Fadderlisten fortæller lidt om det sociale miljø, som Oluf Schumacher blev født ind i, og hans præcise fødselsangi-velse vidner om, at han er født i en tid, hvor man troede, at en ny ver-densborgers skæbne »stod i stjernerne skrevet«. Astrologerne måtte kende det nøjagtige klokkeslet for at være i stand til at stille barnets horoskop. Det er med andre ord ikke så helt lidt, der kan fravristes en sådan lille notits. At dens ophavsmand dertil har haft evne til at håndtere sin gåse-fjer smukt og godt, er måske ikke det mindst væsentlige, der kan siges om ham. Derimod kan han ikke komme til at undgælde for, at ortografien på hans tid endnu ikke var lagt i faste rammer, og det må derfor tilgives ham, at han ikke undser sig for at stave samme ord forskelligt, som f. eks. ordet »zwischen«.

Transskription:

Im Namen der Heilige Drefoldich Amen. / Anno 1595. Tweißkenn den 10 vnd denn / 11. Aprill tweischken den donnerstag vnd / Freidach nacht tweischen 2. vnd 3. binn / ick Oluff Weillensen Schomacker geboren / zu Haderßleff, vnd meinen elteren / sein geweßen Weilhelm Schomacker, Radßver/wandt, aldar. vnd Meiner Mutter Marin / Schomackerß deß wol-weißen Oluff Mech[len]/borchs Tochter. Borgemeister alda. vnd / Sein mein fatteren geweßen. / E.[hrbarer] E.[hrsamer] Hans Grabauw Huß-fagett. / Karsten Snider Ra[d]ßvorwanten. / Christoffer Boldich Borge-meister / Ellen Marthens. / Marrin Jonas.

HENVISNINGER:

Oluf Schumachers optegnelser (i privateje). De er fra 1630'erne, og han har derfor været ved at begynde fødselsåret 16...

Fra Bjert kirkeregnskabsbog 1564

Historisk kommentar: Georg Boethius (Jørgen Boie), en præstesøn fra Vilstrup, blev en af de betydeligste efterreformatoriske kirkemænd i Nord-slesvig. På Martin Luthers tid havde han studeret i Wittenberg, hvorefter han af Christian III fik ansættelse ved Københavns universitet. Men som så mange nordslesvigere efterkom han med glæde en kaldelse til hjemstavn-en. Af Hans den Ældre fik han overladt det fædrene embede i Vilstrup og blev med årene også provst for Haderslev provsti, det gamle Barved syssel. Et vidnesbyrd om hans store administrative evner er hans kirke-

forfatning for provstiet fra 1564, hvorfra det viste tekststykke er taget. Det er med vilje ikke originalen, der her er bragt, men den smukke udfærdigelse, der indleder den gamle kirkeregnskabsbog for Bjert sogn i de såkaldte »8 sogne«, som indtil 1864 var en del af Haderslev amt og provsti.

Transskription:

Dewile disse Prowestey hir tho Haderß/leben, eine sonderliche Prelatur Ist, ock / von oldings gewesen, heft Idt alle tidt / fyne, gelerde lude, nha gelegenheit der / tidt, tho Prowesten gehat. Vnnd alß / wandags ein Domher de Prawesty tho / Haderßleben, Kercken Regiment vnd Dig/nitet Ingehat heft. Also Ist desuluige / nhu vele Jhar durch einen gelerden Pre/dicanten ahn hafe, edder Inn der Stadt, / edder durch einen Lesemeister darsul/uest, beth her tho vp christliche wyse by / macht erholden. Desuluige heft / alle tidt gutt acht gehat vp dat Kercken/Regiment vnd Kercken Dener, sie vor/mhanet eres ampts, dat sie sich, beide / Inn lere vnd leuen, christlich vnd recht, / ock nha deß hilligen Apostels Pauli / lere, vnstraflich vnd vnuorwißlich / schicken vnd holden scholen, Vp dat / durch sie die ehre Gades moge werden / gefordert, de christliche Kerck gebuwet, [etc.].

HENVISNINGER:

Efter udfærdigelsen i LA. Bjert kirkeregnskabsbog 1564–1714, fol. 4 r. Sammenlign Ny Kirkehistoriske Samlinger II, s. 265 ff. (M. Jørgen Boies Beretning om Kirkeordningen i Haderslev Amt).

I serien
Skrifter, udgivne af
Historisk samfund for Sønderjylland
er udkommet:

- Nr. 1. Erik Christensen: *Fra min virksomhed i Tønder*. 2,25 kr. (I boghandelen 3,00 kr.).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: *Bonden, der blev landråd*. Udsolgt.
- Nr. 3. *Tønder gennem tiderne*. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.) (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk fattigvæsens fortid*. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie*. Udsolgt.
- Nr. 6. *Navneregister til H. P. Hanssens værker*. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2,00 kr. (4,00).
- Nr. 7. *Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse*. 3,00 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: *Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere*. 2,00 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: *Slægtshistoriske studier i Sønderjylland*. Udsolgt.
- Nr. 10. *Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark*. 6,00 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: *Bibliografi over sønderjysk slægtstavelitteratur*. 2. udgave med tillæg: Manuskripter vedr. sønderjysk personalhistorie i Landsarkivet i Åbenrå ved Peter Kr. Iversen. Indbundet 7,50 kr. (12,00).
- Nr. 12. *Nordslesvig efter genforeningen*. 7 radioforedrag. 3,00 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: *Fra Als til Tønder*. Udsolgt.
- Nr. 14. N. Black Hansen: *Åbenrå annaler, 1524, 1584–1694*. 4,00 kr. (6,00).
- Nr. 15. Peter Kr. Iversen: *Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog*. 12,00 kr. (18,00).
- Nr. 16. A. Svensson: *Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis*. I udsolgt, II 10,00 kr. (17,00), III 15,00 kr. (25,00).
- Nr. 17. H. V. Gregersen: *Niels Heldvad. En biografi*. 8,00 kr. (14,00).
- Nr. 18. Erland Møller og Johan Hvidtfeldt: *Kaptajn Hans Bruhns erindringer*. 9,00 kr. (16,00).
- Nr. 19. Asger Nyholm: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid*. Indbundet 12,00 kr. (21,00).
- Nr. 20. Knud Kretschmer: *Den sønderjyske fond*. Indbundet 8,00 kr. (13,00).
- Nr. 21. H. V. Gregersen: *Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier*. 8,00 kr. (12,00).

Serien redigeres af et udvalg bestående af generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, Flensborg, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, landsarkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå, og fhv. forstander Hans Lund, Tanderupgård. Redaktionssekretær: seminarieadjunkt H. V. Gregersen, Norrevang 2, Haderslev.

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne ved henvendelse til Landsarkivet, Åbenrå. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen til de i parentes angivne priser.

I
Historisk samfund for Sønderjylland's
serie af små,
populære levnedsskildringer
er udkommet:

Marie Boesen: *Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie.*
4,00 kr. (6,00).

Hans Hansen: *Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste.*
5,00 kr. (8,00).

Morten Kamphövener: *Skrumsager. En sønderjysk fører.* 5,00 kr. (8,00).

Medlemmer af Historisk samfund for Sønderjylland kan bestille skrifterne ved henvendelse til Landsarkivet, Åbenrå. Ikke-medlemmer kan købe dem i boghandelen til de i parentes angivne priser.

Medlemmer af
Historisk samfund for Sønderjylland
får for medlemskontingentet kr. 11,- (incl. porto)
i to halvbind om året:
Sønderjyske Årbøger

Henvendelse om medlemsskab til Landsarkivet, Åbenrå, eller til medlemmer af styrelsen.

Endvidere udgives i frit abonnement med tolv hefter om
året for kr. 14,-:

Sønderjysk Månedsskrift

Bestilling tegnes i Månedsskriftets ekspedition: Brorsonsvej 37, Tønder.